

**"EKONOMSKI IZAZOVI ZA BOSNU I HERCEGOVINU NA
PUTU UČLANJENJA U EVROPSKU UNIJU"**

**Program podrške istraživanjima u oblasti javnih politika:
tema Makroekonomski aspekti pridruženja BiH Evropskoj uniji**

Nataša Zrilić, istraživač na programu

Ugovor br. 04-05

This policy paper was written with the support of the Open Society Fund B&H. The views expressed here are solely those of the author and do not necessarily reflect those of the OSF.

© Nataša Zrilić, 2006

SADRŽAJ ISTRAŽIVANJA:

1. UVOD.....	4
2. PREGLED MAKROEKONOMSKIH PARAMETARA U BOSNI I HERCEGOVINI NA PUTU PRILAGOĐAVANJA U EVROPSKU UNIJU.....	6
2.1. Presjek stanja tranzicije u Bosni i Hercegovini na kraju 2005. godine.....	6
2.2. Makroekonomska kretanja u BiH u periodu (2005.-2010.godina).....	12
2.3. Najvažniji sektorske politike u BiH	19
-poljoprivreda.....	20
-industrijska politika.....	23
-energetika.....	26
-regionalni ekonomski razvoj.....	27
-trgovina.....	28
2.4. Posebne politike makroekonomskog razvoja BiH na putu u EU.....	32
3. KLJUČNI ODNOSI ZA BiH I EU.....	36
3.1. Strategija budućih odnosa Bosne i Hercegovine i Evropske unije.....	36
3.2. Vertikalna i horizontalna podjela nadležnosti u BiH u poslovima eu integracija.....	44
ZAKLJUČCI I PREPORUKE.....	48
DODATAK A-poglavlje 2	
Evropske ekonomske integracije-model razvoja Evropske unije.....	57
DODATAK-B-poglavlje 2	
Sektorske politike u EU (poljoprivreda, industrija, energetika, regionalna politika).....	67
DODATAK-C-poglavlje 3	
Pregled dosadašnjih odnosa Bosne i Hercegovine i Evropske unije.....	86
LITERATURA ..	87
Biografija i bibliografija kandidata.....	90

"Prije ili kasnije cijela Evropa će se morati ujediniti i sve glavne granše evropske porodice će jednog dana postati partneri. Moramo postići najveći nivo integracije Evrope koji je moguć a da pri tome ne uništimo njene individualne karakteristike i tradiciju njenih mnogih drevnih naroda"

Vinston Čerčil, Ciri, 1943. godine

Zahvaljujem mentorima, prof. dr Azri Hažiahmetović i prof. dr Leslie Pal, angažovanim od strane Fonda otvoreno društvo BiH na ovom istraživanju, na nesebičnoj pomoći, posvećenom vremenu, te korisnim savjetima i sugestijama prilikom istraživanja. Zahvaljujem se takođe, Fondu otvoreno društvo BiH, koji su me finansijskom stipendijom pomogli za istraživanje pod naslovom: "Ekonomski izazovi za Bosnu i Hercegovinu na putu učlanjenja u EU". Ovo istraživanje je odobreno u okviru Programa podrške istraživanjima u oblasti javnih politika, na temu Makroekonomski aspekti pridruženja BiH Evropskoj uniji. Zahvaljujem se i svima onima koji su na bilo koji način učestvovali u izradi istraživanja.

UVOD

Pristupanje Evropskoj uniji (EU) je strateški cilj Bosne i Hercegovine (BiH), i opšti interes svih njenih građana. Proces pristupanja Uniji predstavlja ne samo strateški cilj već i put neophodnih ekonomskih, političkih i socijalnih reformi koje je potrebno realizovati u procesu integracija. Pred BiH je dug put prilagođavanja njenih institucija, zakona i pravne regulative, mjera i instrumenata politike, čak i običaja i navika stanovništva.

Iskustvo zemalja u tranziciji koje su postale članice govori o tome da članstvo u EU dodiruje, direktno ili indirektno, gotovo svaku sferu društvenog života. To iskustvo, dalje, pokazuje da proces približavanja i prilagođavanja, pored očiglednih prednosti i finansijske podrške, ima i svoje teške momente, odnosno krupne političke, ekonomske i socijalne probleme. Ove probleme je potrebno prevazići ukoliko se želi postati ozbiljan i uspješan kandidat za članstvo.

Provedeno istraživanje ima za cilj da pomogne u davanju odgovora na neka od ovih pitanja, koja nastaju iz procesa približavanja Bosne i Hercegovine evropskim ekonomskim integracijama. Istraživanje čine dva radna dijela, koja obuhvataju značajne makroekonomske aspekte procesa približavanja Bosne i Hercegovine Evropskoj uniji.

Prvi dio istraživanja odnosi se na presjek aktuelnih makroekonomskih parametara u BiH, te procjene kretanja ovih parametara u narednom srednjoročnom periodu (2005.-2010. godina). Govori se i o mjerama makroekonomske stabilizacije, i razvojnim prioritetima u Bosni i Hercegovini (njenim entitetima, Federaciji BiH i Republici Srpskoj). Predstavljeno je stanje u najvažnijim sektorskim pregledima u BiH (poljoprivreda industrija i energetika), kao i kratke

tendencije razvoja ovih grana. Naglasak je stavljen i na trgovinsku politiku i regionalni ekonomski razvoj u Bosni i Hercegovini, zbog njihove važnosti za Sporazum o stabilizaciji i pridruženju BiH sa EU.

Drugi radni dio istraživanja odnosi se na uslove za članstvo u EU, tj. pojašnjava prvi sljedeći ugovorni odnos EU i BiH, Sporazum o stabilizaciji i pridruženju, zatim podnošenje zahtjeva BiH za punopravno članstvo u EU, otvaranje pregovora o članstvu sa EU, te poziciju BiH kao kandidata za punopravno članstvo u Evropskoj uniji. Prikazala se važnost ispravnog postavljanja buduće strategije odnosa BiH sa Evropskom unijom, te značaj konsenzusa u BiH na daljem sprovođenju reformi i pridruženja, sa posebnom pažnjom na ekonomska pitanja u društvu, tj. neophodnost jačanja vlastite BiH ekonomije. Istraživanje se osvrnulo i na važnost vertikalne i horizontalne podjele nadležnosti u BiH u poslovima evropskih integracija, u procesu zadovoljavanja *acquis* ekonomskih zahtjeva.

Na kraju su izloženi zaključci i neke preporuke proistekle iz ovog istraživanja, koji predlažu puteve i načine za ostvarivanje opštih dugoročnih koristi članstva u Evropskoj uniji za Bosnu i Hercegovinu.

U dodacima A, B i C istraživanja autor je predstavio naknadna razmatranja gore predloženih tema, pokušavajući na taj način da čitaocima više približi šira znanja o iznesenim temama.

Iskreno se nadamo da će neka naša razmišljanja u ovom radu doprinijeti boljem razumijevanju evropskih integracionih procesa i buduće uloge BiH u njima.

2. PREGLED MAKROEKONOMSKIH PARAMETARA U BOSNI I HERCEGOVININA PUTU PRILAGOĐAVANJA U EVROPSKU UNIJU

2.1. Presjek stanja tranzicije u Bosni i Hercegovini na kraju 2005. godine

Otvorenost prema svjetskom tržištu te uključivanje u procese globalizacije i regionalizacije, pretpostavka je stabilnog ekonomskog rasta i razvoja svake zemlje, pa i male kakva je Bosna i Hercegovina. Ovo znači da male zemlje moraju imati viziju vlastitog razvoja tj. znati kakvu ulogu i mjesto mogu imati u procesima globalizacije. Uključivanje u globalne procese odvija se danas kroz regionalne integracije, pri čemu se male zemlje usmjeravaju prema integracijama kojima prirodno gravitiraju. Stoga, Evropska unija, kao prirodna orijentacija se nameće kao put ulaska u globalne međunarodne ekonomske tokove za Bosnu i Hercegovinu. Ovo je slučaj i sa ostalim zapadnobalkanskim zemljama.

Bosna i Hercegovina je oduvijek i bila dio evropskog političkog, kulturnog i ekonomskog prostora. Ona još uvijek nije članica Evropske unije, već pretenduje da to bude u skoroj budućnosti. Ekonomske prednosti članstva se očituju u smanjenju investicionog rizika za strane investitore, u boljim pogodnostima pristupa jedinstvenom tržištu, u odnosu na zaključen sporazum o slobodnoj trgovini sa EU, te u lakšem prodoru na ostala svjetska tržišta.

S druge strane, postoje određene političke i ekonomske prednosti i za zemlje sadašnje članice EU proizašle iz prijema novih članica poput Bosne i Hercegovine. Najvažnije političke prednosti su svakako porast sigurnosti i stabilnosti u Evropi, te i dalje jačanje njene uloge. Ekonomske koristi za EU se ogledaju u proširenom jedinstvenom tržištu, u porastu kretanja

direktnih stranih ulaganja na nova tržišta i u ekonomskoj rekonstrukciji proizašoj iz proširenja.

Prostor Bosne i Hercegovine zauzima tek 4,1 procent prostora EU, a stanovništvo BiH čini tek nešto manje od 1 procenat stanovništva EU. Bruto društveni proizvod (BDP) BiH je tek 0,14 procenata evropskog, a BDP po stanovniku u BiH iznosi tek 6,04 procenta onoga u EU¹.

Tabela broj 2.1. daje neke uporedne pokazatelje za Bosnu i Hercegovinu i Evropsku uniju.

Tabela broj 2.1. Neki uporedni podaci BiH i EU

	Površina (000 km²)	Stanovništvo u milionima	BDP (u milijardama USD)	BDP po stanov. (u 000 USD)
Bosna i Hercegovina	51,209	3,8	11,342	1,263
EU-15	1249,0	378,0	7894,5	20,9
BiH/EU(%)	4,1	1	0,14	6,04

Izvor: Zavodi za statistiku BiH, 2003; EUROSTAT, 2003.

Bosna i Hercegovina je država sastavljena od dva entiteta (Federacije BiH - FBiH i Republike Srpske - RS) i zajedničkih institucija vlasti. Ona je relativno mala ekonomija u regionu, sa približno oko 4 miliona stanovnika. Računa se da obuhvata 12% GDP-a zapadnog Balkana i 17 % stanovništva (podaci iz 2002. godine). Sa GDP po glavi stanovnika od oko 1,400 evra u 2002. godini, spada u jednu od najnerazvijenijih ekonomija. U 2003. godini, GDP-a je bio još uvijek 60% od predratnog nivoa.

Strukturu GDP-a u 2002. godini čine poljoprivreda sa 12%, industrija sa 21%, usluge sa 62 % i građevinarstvo sa 5%. Postoje razlike u strukturi GDP-a na području oba entiteta BiH, iako su opšti trendovi slični. Tako, primarni sektor (poljoprivreda, ribarstvo i šumarstvo) ostaju i dalje važan sektor u RS (20% GDP-a), dok su u Federaciji BiH spali na manje od 10% GDP-

¹ European Commission Directorate-General for economic and financial affairs, European Economy, Occasional Papers, N5 (2004) *The Western Balkan in Transition*. str. 35 (online) available: http://europa.eu.int/comm/economy_finance/publications/occasional_papers/occasionalpapers5_en.htm

a. Sekundarni sektor (industrija i rudarstvo) održavao je nivo $\frac{1}{4}$ entitetskog GDP-a u FBiH. Deindustrijalizacija je bila primjetnija u RS, i čini tek oko 16% GDP-a, od čega jednu trećinu industrijske dodane vrijednosti pokriva sektor proizvodnje električne energije. U uslužnom sektoru, iako su finansijske i poslovne usluge pokazale stalan rast, vladine službe i dalje zauzimaju velik dio opštih usluga, posebno u FBiH. To odražava i kompleksniju administrativnu strukturu i više plate u državnoj upravi u FBiH nego u RS.

BiH je veoma otvorena ekonomija, sa odnosom izvoza i uvoza dobara i usluga od 85% GDP u 2002. godini. Pa ipak, ovaj rezultat je posljedica višeg uvoza, nego izvoza. EU je glavni trgovački partner sa BiH i računa se da obuhvata 40 procenata spoljne trgovine BiH.

Proces integrisanja Bosne i Hercegovine u Evropsku uniju preklapa se s procesom tranzicije i ima dodatnu vrijednost, jer u ovom trenutku podstiče nastavak sprovođenja ekonomskih reformi. Glavni cilj započete tranzicije je demokratizacija i razvoj zapadnoevropskog tipa tržišne ekonomije. Paket tranzicije koji se provodi u BiH zasnovan je na pravilima Vašingtonskog konsenzusa² i u BiH se primjenjuje od 1996. godine, okončanjem četvorogodišnjeg ratnog perioda (1992-1995). Institucije koje vode tranziciju su: Međunarodni monetarni fond (MMF), Svjetska banka³, USAID i EU. Zahvaljujući podršci ovih institucija, te ostalim donatorima, zadaci na strukturalnim reformama su nastavljeni, sve do današnjih dana.

Naime, u poslijeratnom periodu, na Londonskoj konferenciji iz decembra 1995 godine, Evropska Unija i Svjetska banka procjenila su da BiH treba neophodna sredstva u iznosu od

² više detalja o Vašingtonskom konsenzusu u knjizi Pitić, G. (1999) *Eurotranzicija*. Beograd: Ekonomski institut, str. 20-30.

³ više detalja o Međunarodnom monetarnom fondu i Svjetskoj banci u knjizi Dr Acin Đ. (2003.) *Međunarodni ekonomski odnosi*. Novi Sad: Pigmalion, str. 136-189.

5,1 milijardi US\$ (oko 9,7 milijardi KM koliko je to u tom momentu iznosilo), za period prvih pet godina poslijeratne rekonstrukcije, te pozvali su ostale bilateralne i multilateralne donatore da se zajedno sa njima uključe u ovu rekonstrukciju. U cilju provođenja Prioritetnog programa obnove i rekonstrukcije u proteklom periodu bilo je organizovano pet donatorskih konferencija na kojima je najveće učešće donatora Svjetska banka, Evropske Unije, SAD, Japan.

Tabela broj 2.2. prikazuje doprinos Evropske unije BiH u cjelini (u KM), u periodu od 1996.-2000. godine, obećan na prethodnih pet konferencija, uključujući i dodatno van-konferencije obećanje⁴.

Tabela broj 2.2. Doprinos Evropske unije obnovi BiH u periodu od 1996.-2000. godine

(U milionima KM)

Donatorske konferencije	(I) 1995	(II) 1996	(III) 1997	(IV) 1998	(V) 1999	Dodatno	Ukupno
EC obećanja za BiH	141.7589	422.0737	516.0234	562.9392	432.6432	42.3136	2117.752
Ostali donatori za BiH	770.6973	1597.2113	1532.156	1572.7408	1248.80209	904.0614	7625.669
Ukupno obećanje za BiH	912.4562	2019.2850	2048.1794	2135.6800	1681.44529	946.375	9743.421

Izvor: RS Vlada, Ministarstvo za ekonomske odnose i koordinaciju, Prioritetni projekti rekonstrukcije i razvoja, September 2000

Ova obećana podrška EU i ostalih donatora u ovom periodu se uglavnom odnosila na rekonstrukciju javne infrastrukture, povratak izbjeglih i raseljenih lica njihovim kućama, implementaciju mira i uspostavljanje funkcionisanja institucija. Sva obećana sredstva od strane donatorske zajednice za obnovu BiH se nisu realizovala u cijelosti. Možemo naći više razloga za svu nerealizaciju sredstava s obe strane, ali ono što je sigurno je da ne možemo zanemariti ulogu EU i ostalih donatora u poslijeratnoj rekonstrukciji BiH.

⁴ više detalja o obnovi i rekonstrukciji BiH u mojim prethodnim istraživanjima: Obnova i rekonstrukcija BiH (Republike Srpske), Maj 2001;

U periodu 2000- 2005. godine, vanjska pomoć se postepeno smanjivala budući da su donatori suočeni sa zahtjevom drugih zemalja, a i njihovi fondovi su bili izloženi pritisku. Donatori smatraju da su se ciljevi rekonstrukcije i obnove uspjeli djelimično ostvariti, i da je sredstva potrebno usmjeriti na tehničku pomoć kao podršku ekonomskoj transformaciji. Pa ipak, pored opadajuće međunarodne pomoći, država još nije samoodrživa.

Kada razmatramo pokazatelje ekonomskog rasta u BiH treba prvo naglasiti, da još uvijek statistički pokazatelji nisu pouzdani, tj. tek odskora u BiH na području oba entiteta se primjenjuju iste metodologije za prikupljanje i obradu podataka. To je omogućila primjena novog Zakona o statistici iz 2003. godine, koji je donio kvalitetniju obradu i analizu dobijenih podataka od strane entitetskih Statističkih institucija u BiH, zajedno sa Agencijom za statistiku BiH.

Ukratko, Bosna i Hercegovina je u poslijeratnom periodu, zahvaljujući provođenju velikog broja reformi, uspjela do danas postići makroekonomsku stabilnost. Inflacija je smanjena, fiskalni računi su unapređeni, povjerenje u nacionalnu valutu je postignuto, teret vanjskog duga je smanjen i vanjske rezerve su povećane. Striktno poštovanje aranžmana valutnog odbora uvedenog 1997. godine, pomoglo je pri usporavanju inflacije maloprodajnih cijena na jednocifrene nivoe i ispod jedan procenat u toku perioda od 2002.-2004. godine. Veliki deficit na vanjskim računima i dalje predstavlja ključan makroekonomski izazov. Iako je od 2002. godine izvoz rastao brže od ukupnog uvoza roba u evrima, on i dalje predstavlja tek 10% GDP-a. Struktura uvoza roba, koje čine oko trećinu GDP-a, u novije vrijeme je pomjerena ka robi koja se ne koristi za rekonstrukciju, prije svega prema potrošačkoj robi i naftnim proizvodima. Domaća potražnja je podržana znatnim povećanjem kredita domaćinstava, kao i stalnim visokim nivoima doznaka radnika iz inostranstva i doznakama privatnih transfera.

Tako, deficit na tekućim računima u 2002. godini brzo je uvećan na 22% GDP-a, dok je pooštavanje fiskalnih politika i supervizija banaka uticala na njegovo smanjenje na oko 17% GDP-a u 2003. i 2004. godini. Kao odgovor na nastavak makroekonomske stabilnosti porastao je i interes stranih investitora za investiranje u BiH. Neto dotoci stranih investicija pokazali su konstruktivan rast od 2002. godine, dosežući do nivoa 5% GDPa u 2004. godini. Između 1995. i 2004. godine, realna stopa rasta GDP-a povećana je skoro četiri puta, dok je izvoz povećan desetrostruko, a inflacija maloprodajnih cijena je stabilizovana na nivoima sličnim onim u industrijskim zemljama. U novije vrijeme se stope rasta u entitetima približavaju, što signalizuje na poboljšanje integracije domaće privrede.

Preovladava mišljenje da je BiH najveći napredak ostvarila u oblastima finansijskog sektora, trgovinske politike i u javnim finansijama. Reforme finansijskog sektora fokusirale su se na ukidanje zavoda za plaćanje i uspostavu modernog platnog sistema, oslobađanje države od vlasništva nad bankarskim sektorom i uspješan ulazak stranih investitora u ovom sektoru, konsolidaciju bankarskog sektora uz niske fiskalne troškove, te uspostavu i postepeno jačanje okvira regulativa za poslovanje. Reforme trgovinskih politika su bile veoma izražene, uz usvajanje najliberalnijeg trgovinskog režima u podregionu i pregovore o bilateralnim trgovinskim sporazumima u jugoistočnoj Evropi koji su u skladu sa principima Pakta stabilnosti. Znatna napredak je postignut i u odnosu na poresku politiku i administraciju, uključujući harmonizaciju stopa u cijeloj zemlji i unapređenje naplate i primjene regulativa.

Tabela broj 2.3. prikazuje ključne ekonomske pokazatelje u periodu od 1998. do 2004. godine⁵.

⁵ Svjetska banka, Jedinica za smanjenje siromaštva i ekonomsko upravljenje Region Evrope i centralne Azije, Bosna i Hercegovina, Ekonomski memorandum za zemlju, (maj 2005) *Izvještaj broj 29500-BA*, str. 8 (online) available: <http://worldbank.ba>

Tabela broj 2.3. Ključni ekonomski pokazatelji u BiH 1998-2004.

	1999.	2000.	2001.	2002.	2003.	2004.
Godišnji procenat promjene						
Realna stopa rasta GDPa	9.6	5.5	4.3	5.3	4.0	5.7
Indeks industrijske proizvodnje	11.9	9.3	-2.0	11.5	3.0	12.4
Inflacija maloprodajnih cijena (CPI)	2.8	5.0	3.2	0.3	0.6	0.4
Bruto plate (kao % GDPa ako drugčije nije naznačeno)	11.4	12.9	6.8	6.9	8.2	2.8
Bruto investicije	21.0	20.6	18.8	20.4	19.9	20.3
Nacionalne uštede	12.8	8.1	2.2	-1.3	2.2	3.0
Prihodi konsolidovanih vlada	59.9	55.4	53.8	49.7	49.6	48.9
Potrošnja konsolidovanih vlada	67.7	64.5	58.8	53.4	51.0	50.0
Od čega kapitalna potrošnja	17.5	14.9	14.7	9.3	8.1	6.4
Bilans (po dospjeću, uključujući grantove)	-7.8	-9.0	-4.9	-3.7	-1.3	-1.1
Izvoz robe i usluga (u milionima US\$)		1285	1309	1354	1808	2231
Uvoz robe i usluga (u milionima US\$)		2749	2961	3418	4025	4716
Bilans tekućih računa	-9.3	-12.5	-16.6	-21.7	-17.7	-17.3
Ukupan vanjski dug'	65.5	41.6	39.8	37.7	33.3	31.1
Servisiranje vanjskog duga (u % izvoza roba i usluga)	10.1	7.5	6.1	9.2	8.2	6.5
Bruto rezerve u stranoj valuti (u mjesecima uvoza)	1.9	2.1	5.1	4.5	5.3	6.1

Izvor: Vlasti, MMF, Četvrta revizija Stand by aranžmana, februar 2004. godine; Izvještaj osoblja o Članu IV, januar 2004. godine, procjene osoblja Svjetske banke,

Napomena ' : uključuje rezultirajući iznos Londonskog kluba koji je ekvivalentan oko 280 miliona US\$

2.2. Makroekonomska kretanja u BiH u periodu (2005.-2010. godine)

Bosna i Hercegovina, u daljem provođenju prioriternih ekonomskih reformi koje je približavaju Evropskoj uniji, mora se pridruživati deset "zlatnih pravila" Instituta za razvoj menadžmenta, da bi njena privreda i ostala konkurentna a to su:

- stvoriti stabilno i predvidivo ekonomsko okruženje;
- stvarati fleksibilnu i elastičnu privrednu strukturu;
- investirati u tradicionalnu i tehnološku infrastrukturu;
- promovisati privatnu štednju i domaće investicije;
- razviti agresivnost na stranim tržištima (preko izvoza), kao i atraktivnost zemlje za direktne investicije;
- forsirati kvalitet, brzinu i transparentnost u državnoj administraciji;
- održavati optimalne odnose između nivoa nadnica, produktivnosti i poreza;
- očuvati socijalnu strukturu otklanjanjem dispariteta plata i jačanjem srednje klase;

- maksimalno investirati u obrazovanje, posebno srednjeg nivoa, i dugoročno obučavanje i usavršavanje znanja radne snage;
- uskladiti privredu sa okruženjem i globalizacijom u cilju obezbjeđenja trajnog stvaranja bogatstva i zaštite vredonosnog sistema koji građani žele.⁶

Naime, u Bosni i Hercegovini ostaje još uvijek dosta toga da se uradi u narednom srednjoročnom periodu, kako bi zemlja postigla održiv nivo ekonomskog razvoja i približila se makroekonomskim pokazateljima razvijenih zapadnih ekonomija. Potrebno je da se BiH više okrene prema domaćoj proizvodnji, da postojeća preduzeća unaprijede svoju produktivnost i konkurentnost, kako bi mogla izvoziti više na EU tržište. Upravo ovi elementi veoma nedostaju u Vašingtonskom konsenzusu, koji predstavlja paket iluzionističkih očekivanja, u pogledu obnove BiH. BiH se teško može integrisati u EU bez dalje ekspanzije proizvodnje i zaposlenosti.

Potrebno je nastaviti tržišnu transformaciju bh. ekonomije, uz očuvanje makroekonomske stabilnosti. Rezultat te politike bio bi ubrzan ekonomski rast uz stabilnost cijena i održivu poziciju na tekućem računu platnog bilasa. Ovo bi dovelo i do smanjenja nezaposlenosti. Te će aktivnosti biti podstaknute članstvom BiH u Svjetskoj trgovinskoj organizaciji, te daljim uspostavljanjem ugovornih odnosa sa Evropskom unijom. Proces privatizacije treba ubrzati radi poboljšanja efikasnosti ekonomije, te naglasak staviti na razvoj malih i srednjih preduzeća, koja su važan oslonac budućeg razvoja BiH. Ovo znači da BiH mora razviti svoju ekonomiju proizvodnje (ponude) zasnovanu na razvoju velikog broja novih preduzeća, koja su oslonac njenog budućeg razvoja. Bez toga, ona neće biti u mogućnosti da ispoštuje drugi kriterij iz Kopenhagena koji govori o uspostavljanju jake, efikasne tržišne ekonomije i obezbijedi svoje mjesto u okviru EU jedinstvenog tržišta.

⁶ više o ovome, Dr Kovačević, M. (2002) *Međunarodna trgovina*. Beograd: Ekonomski fakultet, str. 260-261.

Reformski scenario daljeg provođenja reformi u BiH na području oba entiteta uz podršku međunarodne zajednice u narednom periodu (2006-2010. godine), podrazumjeva i uslovljen je sljedećim pretpostavkama:

- nastavak poštovanja aranžmana valutnog odbora;
- nastavak napora na konsolidaciji javne potrošnje;
- pooštravanje kreditne politike koja će dovesti do smanjenja deficita tekućeg računa;
- ubrzanje strukturnih reformi, posebno u odnosu na poslovno okruženje, privatizaciju i tržište rada, koje će postepeno dovesti do porasta domaće štednje;
- nepostojanje vanjskih šokova.

U tabeli broj 2.4. su prikazane potrebe za vanjskim finansiranjem od strane međunarodne zajednice, koje bi pratilo dalji napredak u provođenju reformi u BiH⁷:

Tabela broj 2.4. Potrebe BiH za vanjskim finansiranjem

	Godišnji prosjek za svaki period (u milionima US\$)	
	2005.-2009.	2010.-2014.
Finansijske potrebe	1,625	1,107
Deficit tekućeg računa (uključujući zvanične transfere)	1,445	885
Amortizacija (ukupno)	110	139
Promjena neto vanjske aktive (uklj. Neto MMF krediti+povećanje)	70	83
Finansijski izvori	1,625	1,107
Zvanični kapitalni grantovi	180	100
Isplate (ukupno)	130	161
Ostalo (neto DR i KR dotoci) ¹	600	153
Privatne investicije	780	693

Izvor: Procjena osoblja Svjetske banke

Napomena: ¹ Uključujući kratkoročne kapitalne dobitke i kapital koji nije nigdje drugo uključen

Projekcija kretanja ključnih makroekonomskih parametara u skladu sa ovim pretpostavkama je data u sljedećoj tabeli broj 2.5.⁸

⁷ Svjetska banka, Jedinica za smanjenje siromaštva i ekonomsko upravljenje Region Evrope i centralne Azije, Bosna i Hercegovina, Ekonomski memorandum za zemlju, (maj 2005) *Izveštaj broj 29500-BA*, str. 27. (online) available: <http://worldbank.ba>

Tabela broj 2.5. Reformski scenario 2005-2009.

	2005.	2006.	2007.	2008.	2009.
(procenat promjene u odnosu na prethodne godine)					
Realna stopa rasta GDPa	5.4	5.0	5.0	5.0	5.0
Realni GDP po glavi stanovnika	4.9	4.5	4.7	4.7	4.7
Inflacija maloprodajnih cijena	1.0	2.0	2.0	2.0	2.0
Izvoz roba i usluga	14.3	15.5	13.8	12.5	11.0
Uvoz roba i usluga	6.8	6.5	5.8	5.3	5.0
Od čega ne za rekonstrukciju	9.3	8.0	7.0	6.5	5.7
(procenat GDPa)					
Bruto investicije	20.8	20.5	20.5	20.8	21.0
Nacionalne uštede	4.1	6.2	8.4	10.6	13.0
Od čega nacionalne uštede	1.9	2.9	3.8	4.7	5.5
Od čega privatne uštede	2.2	3.3	4.7	6.0	7.4
Prihodi konsolidovanih vlada	48.9	47.1	45.8	44.7	43.8
Potrošnja konsolidovanih vlada	50.0	47.3	45.5	44.2	43.2
Od čega kapitalna potrošnja	6.4	5.5	4.9	4.8	5.0
Fiskalni bilans	-1.1	-0.2	0.3	0.5	0.6
Bilans tekućih računa	-16.8	-15.2	-13.4	-11.6	-9.8
Vanjski dug	52.7	49.4	46.2	42.9	39.7
Od čega javni vanjski dug	30.0	28.2	26.2	24.2	22.1
Servisiranje vanjskog duga (u % izvoza roba i usluga)	6.4	6.9	5.8	5.0	5.2
Bruto zvanične rezerve (u mjesecima uvoza roba i usluga)	5.4	5.2	5.0	4.8	4.6

Budući da se trend opadanja međunarodne pomoći u BiH nastavlja, najhitniji makroekonomski izazov u narednom periodu je povećati domaće javne i privatne investicije, uz iniciranje veće stope domaće štednje, kao i višeg obima stranih direktnih investicija. Investicije bi omogućile otvaranje novih radnih mjesta i smanjenje stope nezaposlenosti, koje je za sada još uvijek među najvećim u regionu. Strane investicije bi se uz poštovanje dalje makroekonomske stabilizacije mogle povećati i ograničiti na stopu od 6% GDPa, što je prosječan iznos koji se može vidjeti kod uspješnih ekonomija u regionu. Reforme tržišta rada i restrukturiranje sektora preduzeća ostaju najvažniji prioriteti tranzicije u narednom srednjoročnom periodu. Duboko ukorjenjene slabosti u sektoru preduzeća, koje se ogledaju u gubicima i prezaduženosti, treba prioritetno rješavati da bi se ojačala vanjska konkurentnost, ekonomski rast i porast zaposlenosti, te pružila podrška korigovanju deficita vanjskog tekućeg

⁸ Svjetska banka, Jedinica za smanjenje siromaštva i ekonomsko upravljenje Region Evrope i centralne Azije, Bosna i Hercegovina, Ekonomski memorandum za zemlju, (maj 2005) *Izveštaj broj 29500-BA*, str. 25. i 26. (online) available: <http://worldbank.ba>

računa. Provođenje stečajnih postupaka, smanjenje administrativnih prepreka za poslovanje preduzeća i dodatno jačanje jedinstvenog ekonomskog prostora unutar BiH predstavljaju preduslove za efikasno oživljavanje preduzeća. Prioritet je poboljšati i razviti sektor preduzeća, koji će biti jak nosilac privrednih aktivnosti u narednom periodu. Predložene politike bi dovele do nastavka održavanja godišnje stope rasta od 5% u narednom srednjoročnom periodu, koji bi odražavao porast nivoa produktivnosti. Ove politike treba kombinovati uporedo sa smanjenjem deficita na vanjskom tekućem računu, tj. sa jačanjem domaće ponude proizvodnje i njenim izvozom, kao i boljim poslovnim rezultatima domaćih preduzeća. Ovo zahtjeva i dalje unapređenje finansijskog sektora u BiH, koji bi omogućio plasiranje boljih i adekvatnijih sredstava u zemlji za podsticanje privrednih aktivnosti.

Kada se radi o fiskalnim reformama, vlasti bi se svakako morale fokusirati na nastavak uvođenja poreza na dodanu vrijednost, što predstavlja ključnu reformu na stvaranju boljeg privrednog ambijenta za poslovanje. Veća finansijska disciplina uvođenjem PDVa u zemlji će otvoriti i pitanje efikasne koordinacije raspodjele prihoda između entiteta i država BiH. S druge strane, budžeti će morati da uzmu u obzir rizik za prihod, koji proističe iz uvođenja PDVa. Cijeli pristup ima za krajnji cilj da omogući pravilnu raspodjelu prihoda krajnjim nosiocima. Prihodi koji će se prikupljati na jedinstven račun Uprave za indirektno oporezivanje će finansirati sljedeće stavke potrošnje: obaveze zemlje vezane za servisiranje vanjskog duga, administrativne troškove zajedničkih organa BiH, budžet same Uprave za indirektno oporezivanje. Preostali dio prihoda raspodjeliće se između entiteta i Distrikta Brčko, najvjerojatnije u skladu sa nekim unaprijed utvrđenim kriterijem kao što je npr. mjesto krajnje prodaje u slučaju prihoda od prodaje PDVa u toku prve godine, tj. krajnjim opštinama korisnicima. Stoga, treba dodatno ojačati okvir za koordiniranje fiskalne politike između države i entiteta da bi se riješili sadašnji i budući fiskalni izazovi. Ovo podrazumjeva

da je potrebno obezbjediti odgovornost za potrošnju prihoda na svim nivoima u BiH, u cilju ograničavanja potrošnje. Sudbinu punjenja budžeta BiH i entiteta treba da ravnomjerno dijele sve institucije u BiH, što do sada nije bila nažalost praksa. Ovo bi omogućilo nastavak osiguranja makroekonomske stabilnosti u BiH, od strane svih institucija BiH.

Ključ za postizanje makroekonomske održivosti je i dalje smanjenje udjela javne potrošnje u GDP-u. Ovdje se misli na smanjenje potrošnje na plate u javnoj administraciji na svim nivoima u BiH, koje treba da nadoknade porast javne potrošnje za kapitalne investicije. Potrebno je obezbjediti bolju vertikalnu koordinaciju između entitetskih i zajedničkih institucija u BiH, kako bi se izbjeglo dupliciranje funkcija i neadekvatan broj i struktura osoblja na pojedinim mjestima. Prenaglašeno usvajanje nekih novih institucija i pravila EU može više da škodi makroekonomskoj stabilnosti i budžetima u narednim fazama tranzicije.

Rješenja za EU prilagođavanja unutar entiteta i BiH treba tražiti u okviru postojećih entitetskih i zajedničkih institucija, čije kapacitete treba dograditi i u potpunosti iskoristiti, jer je to u ovom trenutku puno jednostavnije za provođenje i ekonomičnije. Princip decentralizacije treba da bude ispoštovan na svim nivoima u BiH do krajnjeg građanina. Za svaka naredna proširenja institucija u BiH treba razgovarati o finansijskim pitanjima tj. cijeni novih reformi, i da li se zahjevana potreba može riješiti u okviru već neke sadašnje institucije. Nije dobro da se dogodi situacija da imamo velik broj novih EU institucija, za čije popunjavanje kapaciteta nedostaju sredstva, tako da ove institucije u praksi ne funkcionišu. Ovo podrazumjeva i ujednačavanje prosjeka plata u okviru svih institucija unutar BiH, budući da je primjećeno da su neke novouspostavljene institucije i agencije, kako na nivou BiH, tako i entiteta razvile svoju sopstvenu strukturu plata bez pozivanja na postojeće stope plata u opštoj upravi.

Aranžman valutnog odbora i dalje ostaje kao najbolja kratkoročna i srednjoročna politika, za održanje stabilnosti domaću valutu i ograničen rast inflacije. Ipak, budući da je BiH zemlja opredjeljena za priključenje EU, optimalno rješenje dugoročne monetarne politike ove zemlje će se kako izgleda tražiti u evro sistemu. Opredjeljenje za EU samo po sebi nameće evrizaciju, nakon ulaska u EU i zadovoljavanje kriterija konvergencije iz Mاستrihta, koji se se odnose na prihvatanje evra. BiH trenutno ne ispunjava dva od ukupno četiri kriterija konvergencije iz Mاستrihta (kamatna stopa i deficit budžeta). Do ostvarivanja cilja ulaska u evro sistem, potrebno je zadržati postojeći sistem uz njegove postepene modifikacije. Prelazak na evro će poboljšati pravni i ekonomski ambijent u BiH. Ovo će stvoriti više povjerenja kod investitora za ulaganja na ovom području. U sličnoj situaciji je i Bugarska, koja takođe ima valutni odbor i pretenduje na članstvo za EU.⁹

Rješavanje pitanja velikog iznosa unutrašnjeg domaćeg duga će takođe predstavljati jedan od najvećih izazova u srednjoročnom periodu za uopšte uspješno funkcionisanje države i entiteta i njeno ne paralisanje u radu od strane tužbi podnešenim međunarodnim i domaćim sudovima. Najveći dio tih potraživanja se odnosi na staru deviznu štednju, ratne materijalne i nematerijalne štete, neizmirene obaveze nasljeđene prema penzijama i ratnim platama, kao i socijalna davanja prema borcima. Za sada postoji konsenzus među vladama za nemogućnost izmirenja tih dugova po nominalnoj osnovi, i toku je izrada strategije i zakonskog okvira, sa planovima za rješavanje ovog pitanja. Postignuta je saglasnost sa predstavnicima međunarodne zajednice da se ovaj unutrašnji dug ograniči na 10% GDPa, ali ovakav način rješavanja pitanja dugova produžava vremenski period isplate dugova, što negativno utiče na podršku i povjerenje javnosti u vezi sa njihovim pravima. Svako drugo rješenje bi zahtjevalo ili povećanje poreza ili dalje drastično smanjenje javne potrošnje što takođe nije prihvatljivo

⁹ više o temi evrizacije u knjizi Mr Vilendrečić, S. (2005) *Napuštanje sistema valutnog odbora u tranzicionim ekonomijama*. I. Sarajevo: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva

za vlasti. Rješenje se pokušava naći u izdvanju i plasiranju vladinih obveznica, koje bi zamjenile dio dugova, ali još nisu poznati modaliteti emitovanja i trgovanja sa ovim obveznicama. U toku je i izrada Okvirnog državnog zakona o unutrašnjem dugu, koji treba biti uskoro usvojen, i koji bi dao dalje smjernice za plaćanje svih domaćih potraživanja. Nakon toga, očekuje se do kraja 2007. godine da se završi proces verifikacije svih potraživanja, i izradi plan plaćanja u skladu sa fiskalnom održivošću. Do tada bi se vjerovatno vršila manja gotovinska plaćanja, u skladu sa gore navedenim okvirom od 10% GDPa. Vlasti treba da pristupe rješavanju ovog složenog problema, kroz praktična moguća rješenja upuštanja u novu relativno nepoznatu oblast u BiH, trgovinu obveznicama. Uopšte, domaći autoriteti moraju iskazati više kreativnosti u nametanju i provođenju vlastitih razvojnih prioriteta, za koje treba tražiti podršku od međunarodne zajednice, uz međusobni konsenzus različitih strana.

Oprezno vanjsko zaduživanje će biti i dalje put ka kreditnoj sposobnosti. BiH je trenutno u grupi umjereno kreditno zaduženih zemalja srednjeg nivoa prihoda, i u poređenju sa nekim drugim zemljama vanjski dug nije visok. Otplate prvih poslijeratnih IDA aranžmana i Stand by-a su počele sa naplatom i za sada ove isplate teku nesmetano. Vlasti trebaju pažljivije razmotriti dalje načine da zemlja uspostavi kreditnu sposobnost, koja bi pružila mogućnost za odgovarajući nivo kreditnog zaduženja usmjeren prema višem stepenu rasta i razvoja, projektovanog na vlastitim potrebama (npr. krediti za putnu infrastrukturu, preduzetničku infrastrukturu, investicije u informacione tehnologije).

2.3. Najvažniji sektorske politike u BiH

❖ Poljoprivreda

Poljoprivreda je jedna od ključnih djelatnosti u strukturi društvene proizvodnje u BiH. Bosna i Hercegovina raspolaže sa oko 2.600.000 ha poljoprivrednog zemljišta, od čega je 1.608.000 ha obradivo zemljište ili 63%, dok pašnjaci zauzimaju ostalih 37 % poljoprivrednog zemljišta. Od ukupnog obradivog zemljišta oranice i bašte zauzimaju 1.070.000 ha ili 68%, voćnaci 96.000 ha ili 3,8%, vinogradi 5.300 ha ili 0,2 % i livade 432.000 ha ili 28%. Za intenzivnu poljoprivrednu proizvodnju potrebno je oko 25% ukupnog poljoprivrednog zemljišta. U BiH ima 0,41 ha obradivog zemljišta po stanovniku ili 0,73 ha poljoprivrednog zemljišta po stanovniku.

Pitanja razvoja poljoprivrede su u BiH definisana na nivou njenih entiteta (Republika Spska i Federacija BiH), dok se istovremeno koordinacija razvojnih politika, saradnja sa međunarodnim partnerima, kao i odnos prema vanjskim tržištima vrši na nivou zajedničkih institucija, prije svega putem Ministarstva spoljne trgovine i ekonomskih odnosa, sektora za poljoprivredu i ruralni razvoj i jednog broja agencija, koje se bave unapređenjem kvaliteta poljoprivrednih proizvoda u BiH u svrhu njihovog plasiranja prema izvoznim tržištima.

Zahtjev za formiranjem Ministarstva poljoprivrede na nivou BiH, koje bi bilo uvezano sa oba entitetska ministarstva poljoprivrede, će se uskoro riješiti kroz dijalog svih političkih autoriteta u BiH, iako se može desiti da ovo pitanje naiđe na otpore na BiH Fiskalnom vijeću, usljed novih izdvajanja budžetskih sredstva za administraciju.

Ipak, kod vlasti oba entiteta u BiH iskazana je spremnost da se unutar postojećih institucija, pristupi dogradnji kapaciteta na svim nivoima, koji bi bili u mogućnosti da ozbiljno pristupe

razvoju poljoprivrede u BiH i njenom postepenom prilagođavanju EU politici. Republika Srpska, kao jedan od dva entiteta BiH koji više favorizuje poljoprivredu je već usvojila Srednjoročnu strategiju razvoja poljoprivrede, koja uvažava specifičnosti EU ZPP i daje prijedloge budućeg razvoja ovog važnog sektora. Izrađen je i Akcioni plan Strategije koji prati ulaganja u poljoprivredu, usklađen sa RS budžetom. U narednom periodu biće potrebno izraditi veći broj programa i politika poljoprivrednog razvoja u u čitavoj BiH.

Prioritetan zadatak unutar BiH je i ojačati uspostavljene institucionalne kapacitete za uspješno vođenje pregovora sa EU o zaključenju Sporazuma o stabilizaciji i pridruženju. Najveći dio ovog Sporazuma se odnosi na pitanja poljoprivrede i trgovinske politike i tu će trebati uspostaviti i odrediti ljudske i materijalne kapacitete za pregovore sa EU. Pitanje pregovora za zaključenje SSP se odnose na dalju liberalizacije u tržištima između EU i BiH za kretanje pojedinih grupa proizvoda, prije svega poljoprivrednih proizvoda. Finansijska podrška EU kroz programe za prilagođavanje poljoprivrede poput Specijalnog program za pomoć razvoju poljoprivrede i sela SAPARD, će zahtjevati administrativni okvir i ljudske resurse u ovom sektoru da bi se oni mogli adekvano izvoditi. Znači, kao i kod ostalih sektora biti će potrebno u BiH institucijama osposobiti kapacitete za planiranje i efikasno korištenje fondova pomoći EU, te početi usklađivati domaću legislativu sa EU legislativom u oblasti poljoprivrede, i uspostaviti sistem kontrole kvaliteta za sve prioritetne proizvode. Unutar BiH već sada je započeo proces približavanja zaštite domaće proizvodnje zaštiti proizvoda u EU, kao i modernizacija zemljišne reforme uz jačanje i dogradnju kapaciteta u ovom sektoru na svim nivoima (fakulteti, instituti, zadruge, stručne službe). Prioritet je dalja stimulacija poljoprivrednika, koji proizvode zdravu hranu, uz očuvanje čiste prirodne sredine, kao i podrška poljoprivrednicima u manje razvijenim regijama. BiH je na dobrom putu u pogledu razvoja ovog sektora samo je potrebno obezbjediti bolju koordinaciju i protok informacija

unutar rada svih institucija, koje se bave ovim pitanjima, kao i veću razmjenu informacija sa institucijama EU.

Prilagođavanje zajedničkoj poljoprivrednoj politici EU u BiH imaće značajan efekat na zemljoradnike i potrošače. Zemljoradnici će imati koristi od mjera zajedničke poljoprivredne politike koje uključuju uvozne barijere protiv trećih zemalja, izvozne povlastice, strukturalne fondove, podršku cijenama i direktno plaćanje dohotka.

Trenutni trgovački odnos, u poljoprivredi i hrani, između Bosne i Hercegovine i EU je negativan. Predvidjeti kako će se kretati ovaj odnos u narednom periodu veoma je teško. Naime, nije lako procijeniti koje grupe poljoprivrednih proizvoda će imati koristi i koje će gubiti zbog zajedničke poljoprivredne politike. Čini se da će mali zemljoposjednici gubiti pod rastućim pritiskom konkurencije, dok veliki zemljoposjednici mogu dobiti. Prema nekim procjenama, proizvođači mlijeka i mesa će dobiti. Ponuđači poljoprivredne opreme će imati koristi.

Neke ekonomske grupe će imati pomiješane efekte. Proizvođači hrane koriste uvozne proizvode iz trećih zemalja i većinom gube od većih mjera zajedničke poljoprivredne politike, što rezultira u porastu cijena. Oni će se okoristiti od rastućeg kvaliteta poljoprivrednih sirovina nabavljenih unutar EU. Poljoprivredni izvoznici će se većinom, okoristiti od izvoznih povlastica.

Tabela broj 2.6.¹⁰ Gubitnici i dobitnici: zajednička poljoprivredna politika

Mjere	Interesne grupe									
	Zemljoradn		Proizvođači izvoznici		Proizvođači uvoznici		Ponudači poljopr. opreme		Potroš.	
	K	D	K	D	K	D	K	D	K	D
1. uvozne carine iz trećih zemalja	+	+	-	-	-	-	+	+	-	-
2. izvoz. povlastice	+	+	+	+	-	-	+	+	-	-
3. strukt. fondovi	+	+	+	+	+	+	+	+	?	?
4. podrška cijenama	+	+	+	+	-	-	+	+	-	-
5. direktna podrška dohotku	+	+	+	+	-	-	+	+	-	-

Tačka 3 za potrošače zavisi od njihove lokacije. Oni koji rade u pomognutim područjima, kupuju proizvode od podržanih preduzeća. Ostala populacija gubi, budući da je njihov poreski novac potrošen na podršku određenim regionima.

Evaulacija: "+" - pozitivno, "-" - negativni, "0" - neutralno, "?" - neizvjesan;
K - kratkoročni period (od 1 do 5 godina), D - dugoročni period

❖ Industrijska politika

Slično, kao kod poljoprivrede u BiH je pitanje razvoja industrije definisano na nivou njenih entiteta (Republika Srpska i Federacija BiH), dok se istovremeno koordinacija razvojnih politika, saradnja sa međunarodnim partnerima, kao i odnos prema vanjskim izvoznim tržištima vrši na nivou zajedničkih institucija, putem Ministarstva spoljne trgovine i ekonomskih odnosa, sektora za mala i srednja preduzeća, Agencije za privlačenje stranih ulaganja, Savjeta za konkurenciju i još nekih tijela. Na svim nivoima postoji i određen broj agencija, centara, privrednih komora, finansijskih organizacija za podršku razvoju preduzetništva. Deklaracija o Strategiji industrijske politike BiH, Strategija industrijske politike RS i Strategija razvoja industrijske politike Federacije BiH predstavljaju osnovu za unapređenje konkurentne sposobnosti ekonomije BiH. U narednom periodu biće potrebno ove dokumente dograđivati u pravcu pozitivnih iskustava ovoga sektora u EU i mjera za njegovo prilagođavanje u zemljama budućim članicama EU.

¹⁰ Tang, H. (2000) *Winners and Losers of EU Integration Policy Issues for Central and Eastern Europe*. Washington, D.C.: The World Bank, Bertelsmann Stiftung, str. 76

Trenutno nadležne vlasti u BiH zajedno sa gore pomenutim institucijama provode jedan broj različitih programa koji imaju za cilj: ubrzanje procesa privatizacije i restrukturiranje sektora preduzeća, jačanje izvoznih mogućnosti preduzeća, podršku razvoju novih malih i srednjih preduzeća, stvaranje okvira za unapređenje poslovanja u BiH, podrška jednom broju strateških industrijskih grana. Jedan dio novca iz budžeta, iako znatno mali usmjerava se i na naučno istraživačke programme, koji imaju za cilj unapređenje poslovanja i razvoja preduzeća. Pomenute mjere utiču na neznatan porast industrijske proizvodnje u BiH. U narednom periodu, na putu unapređenja konkurentne pozicije BiH i njene mogućnosti za uljučenje na EU tržište biće potrebno učiniti još dosta napora od strane svih učesnika u ovom sektoru u BiH. Postojeće institucije se moraju ojačati i razviti kako bi adekvatno mogle izazovu razvoja i unapređenja preduzetničkog sektora u BiH.

Postoji nekoliko razloga za jaču i efikasniju intervenciju svih nosilaca aktivnosti u ovom sektoru, koja bi omogućila razvoj i unapređenje ekonomije u BiH:

- **U ekonomiji BiH postoji određen broj novih preduzeća, koja je potrebno pomoći u njihovom razvoju:**

Ovaj argument za podršku se nalazi u ekonomiji obima i jedan je od najstarijih i najpopularnijih argumenata politike državne intervencije. Smatra se da industrija, koja se tek razvija (počinje sa razvojem) funkcioniše ispod optimalne veličine i da nikada ne bi mogla dostići niske troškove, koje mogu dostići firme koje duže vrijeme posluju i koje mogu postići ekonomiju obima. Stoga ove firme trebaju start-up subvencije. Umjetnost je izabrati prave firme, koje će kasnije izrasti u konkurente. Ovo je težak zadatak i za vlasti u BiH, koje ionako imaju na raspolaganju ograničena sredstva, ali će morati obezbjediti više organizovanog pristupa podršci malim i srednjim preduzećima u BiH.

- **U BiH postoji potreba za politikom podsticanja pojedinih strateških industrijskih grana:**

Nova teorije trgovine i strateške industrijske politike pronalazi, u suprotnosti sa neoklasičnom teorijom, da su određene industrije i usluge relativno više važne za ekonomiju nego druge. To su industrije koje mogu obezbjediti ekonomiju obima, široke veze i efekat na ostatak ekonomije. U tom slučaju industrijska politika treba biti selektivna što znači da se zasniva na izboru pobjednika/gubitnika. Ovo je uvijek teško i zahtjeva velik broj informacija. Manje zemlje poput BiH se ovdje mogu osloniti na selektivnu politiku koja je potencijalno rizičnija. BiH mora obezbjediti najbolju iskorištenost limitiranih vlastitih izvora kroz specijalizaciju, u sektorima gdje postoje potencijalne prednosti kao što su neke lake industrije, drvna industrija, turizam

- **U BiH postoji potreba za formiranjem industrijskih anglomerata:**

Novoosnovane male firme u BiH koje se razvijaju mogu biti udružene u industrijske anglomerate, koji bi trebali u budućnosti narasti do veličine multinacionalnih kompanija. Na ovaj način bi se isto tako smanjili troškovi njihovog poslovanja.

- **U BiH postoji naglašena potreba za većim izdvajanjem sredstava za podršku istraživanju i razvoju:**

Iako je tehnološki napredak osnova za ekonomski rast, firma će investirati u istraživanje i razvoj jedino ukoliko rezultate toga mogu zadržati samo za sebe. Budući da je jednom kad se naučno otkriće otkrije, slobodno dostupno svakome da ga koristi, malo firmi ima podsticaja da na ovom polju više ulaže. Na ovaj tržišni nedostatak postoji dvojak odgovor: sa jedne strane sistem patenata, koji investitorima daje privremeno i ekskluzivno pravo da koriste nova

znanja koja su kreirali, a sa druge strane javno finansiranje osnovnih istraživanja na univerzitetima i tehničkim laboratorijama. U prvom slučaju je pitanje da li je firmama potrebno nešto više za ohrabrenje kreiranja novih saznanja od sistema patenata. Dešava se da razvijene zemlje finansiraju jedan dio istraživanja u privatnim firmama. Stoga i podrška vlasti u BiH svakom vidu istraživanja i razvoju može biti od koristi, pogotovo već profilisanim različitim kompanijama u BiH.

I drugi argumenti za snažniju podršku vlasti u BiH investicijama, kao što su socijalni argumenti koji se ogledaju u regionalnom razvoju i zaštiti prirodne snage, su prilično jake potrebe u BiH. Preduzeća se moraju podsticati na uvođenje ekoloških komponenti u proizvodnji. Svi moraju znati da su dobro obrazovan menadžment i dobro obučena radna snaga najvrednije sredstvo koje rješavaju sve probleme. Stoga će biti potreban urgentan razvoj ljudskih resursa u BiH. Biće potrebno i osnovati Savjete za konkurentnost pri vladama, koji imaju zadatak da predlažu mjere i politike za unapređenje konkurentnosti. Pa ipak, od presudnog značaja je buduća podrška EU ovom složenom zadatku, koja se zasniva na većem pristupu EU fondovima.

❖ Energetika

Bosna i Hercegovina je zajedno sa sedam zemalja u regiji, učesnica Atinskog procesa koji se odnosi na regionalnu saradnju u oblasti energije. Time je preuzela obavezu osnivanja Regionalnog tržišta energije u jugoistočnoj Evropi i njegove integracije u unutrašnje tržište energije Zajednice. Formiranjem energetske Zajednice u jugoistočnoj Evropi krajem 2005. godine, BiH se obavezuje da sa zemljama u regiji formira zajedničko tržište električne energije i prirodnog gasa, koje će funkcionisati po standardima tržišta energije EU, sa kojim

će se integrisati. To se postiže postepenim preuzimanjem dijelova *acquisa* koji se odnose na energiju, zaštitu životne sredine i konkurenciju. Ove obaveze sastavni su dio prioriteta Evropskog partnerstva za BiH, proizašlih iz zaključaka Evropskog vijeća na skupu Solunu i prioriteta Studije izvodljivosti. Vrijedi pomenuti da je ugovor o uspostavljanju energetske zajednice pripremljen po uzoru na osnivački ugovor o evropskoj zajednici. Predviđeno je da energetska zajednica ima status pravnog lica čime se zemljama u regiji omogućava direktna integracija u energetske tržište EU, bez obzira na status zemlje u procesu približavanja članstvu u EU. Uz to, predviđeno je i formiranje institucija energetske zajednice (Ministarsko vijeće, Stalna radna grupa za koordinaciju aktivnosti, Regulatorni odbor, Regulatorni forum i Regulatorni sekretarijat). Time se zemlje u regiji obavezuju da ukinu carine i druga ograničenja izvoza i uvoza umrežene energije, uključujući i primjenu indirektnog oporezivanja i drugih mjera sa sličnim efektom.¹¹

❖ **Regionalni ekonomski razvoj**

BiH je postavila za strateški cilj članstvo u EU do 2015. godine. U narednom periodu će trebati puno više nego što je to bilo do sada da se upozna sa EU politikama, koje služe za podršku razvoju i jačanju vlastite ekonomije. Jedna od takvih je i regionalna politika. Vlasti zajednički moraju utvrditi prioritete za regionalni razvitak unutar BiH i pomoć u odnosu na iste. Iako je regionalizacija na ovim prostorima doskora imala negativan kontekst, u posljednje vrijeme predstavnici međunarodne zajednice uporno insistiraju na uspostavljanju ekonomskih regija, ali tako zamišljenih da povezuju dijelove iz oba entiteta (EURED projekat). Takav prijedlog očigledno nailazi na otpore baš zato u Republici Srpskoj još nije

¹¹ Dr Hadžiahmetović, A. (2005) *Ekonomija Evrope*. Sarajevo: Ekonomski fakultet Univerziteta, str. 238

usvojen koncept regionalnog organizovanja, nasuprot Federaciji BiH gdje kantoni predstavljaju regije.

Unutar BiH je potrebno razviti infrastrukturu, preko koje će se moći prihvatiti sredstva i investicije iz EU fondova. Osmišljena zajednička saradnja će ubrzati realizaciju razvojnih prioriteta, jačanje vlastite ekonomije i sam ulazak u EU.

Prostor zajedničkog tržišta država zapadnog Balkana treba isto tako posmatrati u pravcu regionalne politike razvoja. Postoji izražena potreba za unapređenjem i jačanjem trgovine i ekonomske pozicije na tržištima zemalja unutar tog područja. Sam budući Sporazum o stabilizaciji i pridruženju Bosne i Hercegovine i Evropske unije naglašava iste elemente kroz odredbe o regionalnoj saradnji, u pravcu razvoja privrede u regionu. Stoga treba razgovarati o regionalnim infrastrukturnim projektima, koji će ubrzati oživljavanje i revitalizaciju privrede u regionu zapadnog Balkana i omogućiti njegov brži ulazak u EU. Ove projekte treba zajednički kandidovati za sredstva EU fondova od strane država u regionu (npr. projekti koji odražavaju potrebe za saradnju na područjima Dubrovnik-Trebinje, Plitvice-Bihać, Mačva-Semberija). Ovo bi poboljšalo pregovaračke pozicije zemalja regiona za ulazak u EU i doprinijelo većoj stabilizaciji prilika za razvoj u regionu.

❖ **Trgovina**

Osim trgovine osjetljivim proizvodima, slobodna trgovina je glavni princip i cilj ekonomskih odnosa između EU i budućih zemalja kandidata. Slobodna trgovina zaključuje brojne mjere za zajedničku trgovinu, kao što su ukidanje kvantitativnih i kvalitativnih uvoznih i izvoznih ograničenja i primjena istih režima na domaće proizvode kao na uvozna dobra iz ostalih

područja slobodne trgovine. Ukidanje trgovinskih barijera smanjuje zaštitu domaće proizvodnje i povećava konkurenciju. Glavni gubitnici su domaći proizvođači, koji gube u konkurenciji sa uvoznim dobrima, trenutno zaštićeni nekarinskim barijerama. Glavni dobitnici su potrošači, izvoznici, proizvođači koji koriste uvezena dobra kao sirovine u njihovim proizvodnim procesima i učestvuju u međuindustrijskoj trgovini sa EU.

Liberalizacija trgovine do sada je bila najnaprednije područje integracija između Bosne i Hercegovine i EU. Trgovinsko kretanje između Bosne i Hercegovine i Evropske unije je liberalizovano u velikom obimu. Jedino, ograničenja su protekcionistički režim EU za poljoprivredne proizvode i trgovinu sa nekim uslugama. S druge strane, roba koju BiH proizvodi relativno je konkurentna (ili uopšte nekonkurentna), ne zadovolja visoke EU standarde i stoga ima slab pristup ovom tržištu. Takođe, protekcionistički režim štiti interese proizvođača EU i ograničava izvoz iz Bosne i Hercegovine u Evropsku uniju. To će smetati narednim pripremama za pristupanje u EU. Za Bosnu i Hercegovinu bilo bi dobro da zajedno sa ostalim zemljama regiona pripremi analizu gubitaka uzrokovanih protekcionističkim trgovinskim režimom u prethodnoj dekadi. Ovo treba biti ponuđeno EU sa prijedlogom za zajedničke pregovore o rješavanju problema. Nema jednostavnog rješavanja ovog problema. Izvozni potencijal u Bosni i Hercegovini je prilično nizak i limitiran u budućnosti zbog niske konkurentnosti. U isto vrijeme, uvoz će i dalje biti rastući. Ovo će povećati trgovački deficit u srednjoročnom i dugoročnom periodu. Dosta toga će zavisiti i od potencijala BiH da razvije svoju ekonomiju ponude, tj. razvije proizvodne kapacitete koji mogu asortimanom proizvoda konkurisati evropskim tržištima. Koliko ekonomija može izdržati trgovački deficit? Vidljivo, ne tako dugo.

Trenutna ukupna spoljnotrgovinska razmjena BiH po sektorima za period 01-11-2004. i 01-11-2005. godine je data u tabeli broj 2.7.¹²

**Tabela broj 2.7. ukupna spoljnotrgovinska razmjena BiH po sektorima
za period 01-11-2004 i 01-11-2005 godine**

	u KM				Porast u %	
	Uvoz	Izvoz	Uvoz	Izvoz	uvoz	izvoz
	2004		2005			
Agroindustrijski sektor	1.752.343.970	155.324.209	1.755.207.759	209.177.946	0,16	34,67
Mineralna goriva (ulje, koks, plin, nafta) i el. energija	961.892.558	238.951.894	1.293.906.961	295.163.000	34,52	23,53
Hem. farm. proiz., dubre, plastika, kaučak i guma	1.201.067.969	219.975.342	1.362.285.848	326.444.808	13,42	48,40
Kamen, kreč, cement, beton, keramika i proizvodi	377.406.090	47.370.617	379.847.890	66.091.289	0,65	39,52
Koža, krzno, tekstil i proizvodi	685.463.202	310.622.984	774.717.771	314.356.245	13,02	1,2
Drvo, papir i namještaj	502.214.764	597.826.569	533.020.818	609.145.511	6,13	1,89
Rude, metali i proizvodi	772.563.734	661.176.866	1.019.840.852	980.631.348	32,01	48,32
Mašine, aparati, meh. Uređaji, kotlovi, vozila i oružje	2.132.107.523	441.632.362	2.468.961.921	640.828.173	15,80	45,01
Ostali razni proizvodi	85.423.004	16.535.645	82.380.889	14.122.838	-3,56	-14,59
UKUPNO	8.470.482.812	2.689.416.489	9.670.170.709	3.455.961.156	14,16	28,50

Iz tabele je vidljivo da je u prvi jedanaest mjeseci 2005. godine, u odnosu na prvi jedanaest mjeseci prethodne 2004. godine, zabilježen porast ukupne spoljnotgovinske razmjene BiH po svim sektorskim granama, s tim da je veći procenat porasta izvoza u odnosu na uvoz. To govori o pozitivnom porastu industrijske proizvodnje u BiH, u proteklom periodu, koji je još uvijek nedovoljan za značajne pohvale.

Efekat integracija na domaće proizvođače se većinom razlikuje, zavisno od njihove proizvodnje. Oni koji izvoze u EU, većinom su korisnici slobodnog kretanja dobara, posebno nakon EU faze antidampinga i ostalih protekcionističkih mjera pod kojim su trenutno bili tretirani proizvodi BiH. Slobodno kretanje dobara je jedan aspekt jedinstvenog tržišta. Drugi je zajednička vanjska tarifa koja je sada primijenjena nezvanično i dio je vanjske trgovačke

¹² Spoljnotrgovinska komora BiH (avgust 2005) *Pregled ostvarene spoljnotrgovinske razmjene za BiH za 2004. godinu i 01.-11. mjesec 2005. godine*

politike EU. Zajednička vanjska tarifa većinom će biti usvojena nakon formalnog pristupanja BiH u EU.

Odnos dobitnika i gubitnika, u ovom slučaju, zavisi od toga da li će BiH imati više ili manje liberalan trgovinski režim prije pristupanja EU. Bosna i Hercegovina trenutno primjenjuje carinsku stopu, za uvozne proizvode koja većinom ima fiskalni karakter, prije nego protekcionistički karakter. Ove politike donose koristi pojedinim domaćim proizvođačima, ali zato donose štete potrošačima. U narednom periodu desiti će se promjene u carinskoj tarifi. Ukoliko bi BiH usvojila nultni carinski režim na uvozne proizvode, ulaskom u EU bi morala povisiti ovu carinsku stopu i na taj način zaštititi svoje domaće proizvođače.

Usvajanje mjera koje čine dio vanjske trgovinske politike EU (uključujući uvozne carine i komercijalne protekcionističke instrumente kao što su antidamping obaveze) većinom će imati različite efekte na kupce i proizvođače u BiH. Domaći proizvođači u BiH mogu imati koristi od osnovnih protekcionističkih mjera primijenjenih na nivou EU, koje nose štete kupcima.

S druge strane, komplikovana uvođenja zaštite na nivou EU, kao i kontrole državnih povlastica i ostalih formi pomoći za lokalne proizvođače od strane Evropske komisije, mogu smanjiti buduću snagu naših domaćih proizvođača. Ovo trenutno nije prioritetno jer BiH ionako nema podsticaje i subvencije iz državnog budžeta za svoje izvozne proizvode. Ekonomijom ponude mora ih razviti. Članstvo EU uvodi glavne promjene u odnosu snaga nacionalnih lobija, jača snage takvih grupa kao što su potrošači i izvoznici čiji interesi su često zanemareni u političkim odlukama o trgovinskoj politici. Tabela broj 2.8. prikazuje

klasifikaciju većinskih dobitnika i gubitnika u izabranim područjima. Procijenjeni efekti su bazirani na principima i normama EU koje BiH mora usvojiti da bi bila primljena u EU.

Tabela broj 2.8.¹³ Gubitnici i dobitnici: slobodno kretanje robe

Mjere	Interesne grupe							
	Uvoznici		Proizvođači_EX		Proizvođači_IM		Potrošači	
	K	D	K	D	K	D	K	D
1. ukidanje uvoznih taksi i kvota	+	+	-	-	+	+	+	+
2. ukidanje izvoznih taksa i kvota	0	0	+	+	+	+	0	0
3. harmon. Standarda i pravila	-	+	-	+	-	+	?	?
4. zajedničko prepoznavanje Standarda i pravila	+	+	-	+	+	+	+	+
5. nediskriminacioni režim	+	+	-	-	+	+	+	+
6. ukidanje carina unutar jedinstvenog tržišta	+	+	-	-	+	+	+	+
7. zajednička vanjska tarifa	?	?	?	?	?	?	?	?
Tačka 3 pozitivno: mogućnost rasta sigurnosti, negativno: postojeći proizvodi koji neće zadovoljiti više standarde nestaju sa tržišta, pa će stoga potrošači sa nižom tražnjom i nižim dohotkom biti u nepovoljnijem položaju. Tačka 7 zavisi od trenutnog carinskog nivoa.								

Evaluacija: "+" - pozitivno, "-" - negativni, "0" - neutralno, "?" - neizvjestan;
K - kratkoročni period (od 1 do 5 godina), D - dugoročni period;
Proizvođači_EX: proizvođači neugroženi promjenama u uvoznim režimima;
Proizvođači_IM: proizvođači koji uvoze kapital i sirovine potrebne za proizvodnju.

2.4. Posebne politike makroekonomskog razvoja BiH na putu u EU

Proces približavanja Bosne i Hercegovine u Evropsku uniju pratiće niz problema koji se u političkim strukturama, ali i u dijelu ekonomske struke, ne naglašavaju, počev od toga da ulazak u EU podrazumjeva ne samo ekonomske koristi već i troškove. Ovo pokazuju iskustva ostalih zemalja srednje i istočne Evrope tokom posljednje dekade. U BiH se još uvijek pažljivo ne sagledavaju troškovi učlanjenja u EU i gubici od prihvatanja pravila integracije koja nisu optimalna za nivo razvijenosti BiH. Primjena ovih standarda zahtijeva finansiranje koje će opteretiti i manje razvijene članice EU. Pri tome, troškovi se počinju ispoljavati prije nego se ispolje efekti priključenja EU.

¹³ Tang, H. (2000) *Winners and Losers of EU Integration Policy Issues for Central and Eastern Europe*. Washington, D.C.: The World Bank, Bertelsmann Stiftung, стр. 74

No, nema dileme da će ukupan proces prouzrokovati dugoročno pozitivne rezultate. U svjetlu procesa globalizacije i integracije prostor za napredak i prosperitet BiH, izvan prostora Evropske unije, dosta je ograničen. Integracijski proces će zahtijevati znatne napore građana BiH, posebno privrede, javne uprave te sindikata, kako bi se sprovela nužna prilagođavanja. Većina tih prilagođavanja ionako bi bila neizbježna u kontekstu prelaska na tržišnu ekonomiju. Drugo, potrebno je istaći da je dalja integracija s Unijom nužan ali ne i dovoljan uslov za postizanje napretka i ekonomske stabilnosti. BiH mora voditi ekonomsku politiku na način koji podržava osnovne ekonomske reforme, teži makroekonomskoj stabilnosti i omogućuje zaživljavanje preduzetništva.

Evropska unija je ponudila zapadnobalkanskim zemljama Sporazume o stabilizaciji i pridruženju u cilju približavanja članstvu. Ovi sporazumi nameću potrebu jače regionalne saradnje i iniciranja zajedničkih projekata u cilju ekonomske modernizacije regiona i njegove veće stabilnosti i sigurnosti. Zemlje regiona, imaju ponovo priliku da grade malu Evropu, prije nego što budu spremne za veliku. Pa tako, bilo bi razumno što skorije razmišljati i o mogućnostima uspostavljanja carinske unije balkanskih zemalja, a u prilog ovome govori više činjenica. Danas je gotovo čitava Evropa povezana nizom ekonomskih sporazuma koji čine gustu mrežu slobodne trgovine, trgovinskih preferencijala i carinskih unija. Do carinske unije put olakšava činjenica da će harmonizacija propisa, posebno carinskih stopa sa EU i STO, ujednačiti propise u pojedinim državama u regionu. Dalja regionalna i kasnije integracija sa Evropskom unijom, jedini su načini poboljšanja okruženja u kome djeluju bh. preduzeća. Pri tome, treba imati na umu najznačajnije ekonomske efekte regionalnih integracija na kojima je rasla i sama Evropska unija.

Ulazak u EU podrazumijeva da se osnaže glavni oslonci u procesu približavanja EU. Prvi oslonac su savremene i efikasne institucije. Biće potrebna bolja primjena propisa, brže uspostavljanje novih institucija i bolje funkcionisanje postojećih. Stoga će brže trebati povlačiti odlučne poteze u reformi javne uprave, jer cijeli postupak pregovora sa EU zavisi od kvaliteta javne uprave. Drugi oslonac je razvijen privatni sektor. Treći oslonac je moćan finansijski sistem sa zdravim bankarstvom i razvijenim finansijskim tržištima. Četvrti oslonac su nove investicije i savremene tehnologije kao uslov za povećanje naše produktivnosti i konkurentnosti. Glavni nosioci novih investicija treba da budu domaći privatni sektor i strane direktne investicije.

Ocjena pozitivnih i negativnih efekata integracija za pojedine sektore privrede vrlo je složen posao koji iziskuje izradu međusektorskog modela privrede sa nekoliko simulacija modela (npr. u uslovima eliminacije uvoznih carina, u uslovima pridruženog članstva i u uslovima punog članstva u EU). S druge strane, iskustva i proračuni vršeni u drugim zemljama ne mogu dovoljno dobro da posluže za predviđanje efekata, zbog razlika u strukturi privrede, nivou razvijenosti i drugih specifičnosti koje su u vezi za pojedinu privredu. Mogu se inicirati neka pravila, pa tako, sektori koji su i ranije imali izvoznu orijentaciju i bili izloženi konkurentskoj utakmici neće u većoj mjeri osjetiti teškoće, jer se u pravilu lako prilagođavaju. S druge strane, sektori koji su uživali visoku zaštitu moraju da ulože veliki napor da bi se prilagodili i postali efikasni i konkurentni. Relativno lakše prilagođavanje se može očekivati i kod komplementarnih sektora (finansijske usluge, turizam, energetika).

Kada govorimo o socijalnoj dimenziji integracija EU, procjenjujemo da će najveće koristi od integracija EU imati sljedeći društveni slojevi: mladi ljudi, visoko obrazovani, poznavaoци stranih jezika, dio javne administracije koji se bavi pitanjima EU, ljudi sa preduzetničkim

duhom, sposobni i fleksibilni, dinamični regioni. Gubitnici procesa EU se mogu prepoznati u društvenim skupinama: nevješto, nepokretno stanovništvo, regioni nesposobni da prime velike količine sredstava EU, stari i iznemogli, bez dodatnih finansijskih prihoda, javna administracija koja nije uključena u poslove EU. Vlasti moraju, poznavajući ovo, različitim mjerama i politikama pomoći novu društvenu strukturu koja se formira i koja će biti ključna za nove odnose. Ono što BiH može uraditi u narednom periodu jeste donošenje velikog broja sistemskih zakona, te primjena mjera i politika koje će omogućiti zapošljavanje stanovništva i porast životnog standarda na ovim prostorima. Samo članstvo u Evropskoj uniji ionako nije faktor uspjeha jedne ekonomije.

Vlade moraju voditi aktivnu razvojnu politiku, politiku investiranja i otvaranja novih radnih mjesta, politiku cijena i politiku ujednačavanja raspodjele dohotka, kao i aktivnu fiskalnu i monetarnu politiku. Pri tome, neophodno je raditi na provođenju osnovnih razvojnih ciljeva jedne zemlje koji se ogledaju u: porastu potrošnje i dohotka po glavi stanovnika, smanjenju siromaštva, širenju pristupa zdravstvenim uslugama, širenju obrazovnog nivoa stanovništva, uspostavljanju čiste životne okoline.

Ulaganje u obrazovanje i buduće stručnjake koji će dobrom politikom samozapošljavanja sebi stvoriti uslove za zasnivanje porodice ključno je za sprečavanje daljeg odliva mladih sa područja cijelog regiona zapadnog Balkana. Strategija obrazovanja, razvoj zasnovan na konceptu ekonomije ponude i stvaranje vlastitih razvojnih kapaciteta, cijelom bi regionu, ne samo Bosni i Hercegovini, dali novu dimenziju prosperitetnog područja, regiona u kome vrijedi ostati, u kome su potencijali za bolje životne uslove. Svaki drugi pristup, oklijevanja u provođenju ekonomskih reformi i oslanjanje na međunarodnu pomoć bez vlastite razvojne vizije nas udaljava od svog razvoja i vodi novim nestabilnostima.

3. KLJUČNI ODNOSI ZA BOSNU I HERCEGOVINU I EVROPSKU UNIJU

3.1. Strategija budućih odnosa Bosne i Hercegovine i Evropske unije

Odnos Evropske unije i Bosne i Hercegovine do sada je kratak, ali intenzivan. Pridruženje Evropskoj uniji nema alternativu. To mora biti dugoročni cilj zajedničke države. Najvažnije politike i instrumenti koje Bosna i Hercegovina treba primijeniti za vrijeme tranzicionog perioda, su manje ili više jasni. Predpridružena ekonomska politika mora postepeno konvergirati prema ekonomskoj politici država članica EU. Najteže za BiH tek slijedi. Kako da se pripremimo, da imamo većinske dobitke od priključenja, a da smanjimo troškove?

Proces pridruživanja zapadnobalkanskih zemalja, suštinski je zasnovan na modelu prethodnih proširenja i nije kreiran tako da bi pomogao privrede u tranziciji. Autori programa u Uniji misle da pridruženje i tranzicija zahtijevaju iste politike. Aplikanti su primorani da primjenjuju one politike Evropske unije koje su bile ranije razvijene za napredne, industrijalizovane privrede, a ne za privrede u tranziciji, i zato često, u mnogim dijelovima jugoistočne Evrope, ne može se naći u razvijenom vidu složena institucionalna struktura za primjenu EU politike. Pored toga, odgovarajuće politike EU su još i dodatno neodgovarajuće za privrede zemalja zapadnog Balkana, kao i za zemlje srednje i istočne Evrope; kao na primjer, skupi dijelovi ekološke i socijalne politike. Ovo nije čudo, jer EU nije agencija za razvoj, već prije klub sa probranim članovima.

Na daljem putu u EU pred BiH još predstoji čitav niz koraka u skladu sa zahtjevima Procesu stabilizacije i pridruženja, i kriterijima za članstvo, koje mora ispuniti da bi postala članica EU. Naredna "**Mapa puta za članstvo u EU**" sadrži sljedeće ključne korake u odnosima:

- Jačanje uspostavljenih pregovaračkih timova od najkompetentnijih domaćih stručnjaka, koji poznaju EU politike. EU pregovara sa malim izvršnim timom od kojega se očekuje da koordinira proces pripremanja zemalja za članstvo. Taj tim mora da ima jaku političku podršku, tako da može da izađe na kraj sa prioritetima drugih ministarstava, a treba da bude i veoma stručan u harmonizaciji zakona. Sudstvo treba da bude sposobno da sprovodi zakone inspirisane pravom EU ili će u suprotnom ići na ruku kulturi neprihvatanja zakona;
- Pregovori o Sporazumu o stabilizaciji i pridruženju;
- Parafiranje i potpisivanje Sporazuma o stabilizaciji i pridruženju (procjena za ovo kraj 2006. godine, u najboljem slučaju);
- Stupanje na snagu Privremenog sporazuma (odredbe SSP koje se odnose na trgovinu robama i promet, koje važe prije ratifikacije);
- Ratifikacija Sporazuma u Evropskom parlamentu, Parlamentarnoj skupštini BiH i parlamentima zemalja članica;
- Stupanje na snagu Sporazuma, ispunjavanje obaveza iz Sporazuma;
- Podnošenje zahtjeva za punopravno članstvo (procjena za ovo kraj 2008. godine, u najboljem slučaju);
- Evropska komisija priprema mišljenje o kandidaturi po osnovu odgovora na pitanja iz Upitnika koji se dostavlja vlastima u BiH;
- Savjet ministara EU usvaja mišljenje i donosi odluku o otpočinjanju pregovora sa kandidatom;
- Pregovori po 31 područja *acquis communautaire* i izrada sporazuma o pristupanju;
- Potpisivanje Sporazuma o pristupanju (procjena za ovo 2011-2012. godine, u najboljem slučaju);

- Ratifikacija Sporazuma u Evropskom parlamentu, Parlamentarnoj skupštini BiH i parlamentima zemalja članica;
- Primjena prelaznih odredbi;
- Članstvo u EU sa kojim kreće međunarodna odgovornost BiH (procjena za ovo 2015. godina, u najboljem slučaju);

Znači, integracija u Evropsku uniju predstavlja osnovnu dugoročnu spoljnopolitičku strategiju Bosne i Hercegovine koja nema alternativu. Na prvi pogled, 2015. godina izgleda tako daleko. Ali, rokovi za ulazak su izuzetno kratki i zahtjevni. Cilj nam je zadovoljiti što više kriterija iz Kopenhagena i Mاستrihta, bez obzira na to jesmo li ili nismo član EU, odnosno neke nove tvorevine koja će postojati kad dođe na red.

Pri tome, treba naglasiti i to da društveni konsenzus postaje presudan faktor opstanka, razvoja i adaptacije Bosne i Hercegovine u Evropskoj uniji. Pod socijalnim konsenzusom misli se na saglasnost ključnih aktera – nosilaca političke i ekonomske moći, političkih partija, sindikata, društvenih pokreta, nevladinih organizacija, medija, građana o osnovnim principima državnih i ekonomskih reformi koje su uslov razvoja BiH i njenog pridruživanja EU. Na značaj konsenzusa upućuje specifična, istorijska situacija u kojoj se naša država nalazi. Riječ je o državi odnosno o društvu visokog konfliktnog potencijala, o masovnom socijalnom osiromašenju građana koji žive pod teškim teretom ekonomskih problema. Uspostaviti stabilne temelje jake države, povećati sposobnost za mirno rješavanje sukoba, omogućiti viši standard života - nije, dakle, moguće bez širokog socijalnog konsenzusa.

Uslov za reforme je društveni konsenzus, pod pretpostavkom, da svako odustane od svog maksimalističkog interesa i prihvati **win-win logiku (niko ne gubi, svi dobijaju)**. To bi

doprinijelo i većoj mobilizaciji cjelokupne socijalne energije za promjene, zaustavljanju daljih opasnih podjela. Takvo ponašanje bi naišlo i na pozitivnu ocjenu EU. Reforme koje se pokreću imaju za cilj da pretvore BiH u stabilno društvo koje je osvojilo neoborive pretpostavke razvoja, tj. zacrtalo trasu razvoja u normalno evropsko društvo.

Veći broj ograničenja, od strane EU, većinom prolongiraju proces pregovaranja i udaljavaju našu ekonomiju od bržeg pristupa velikim fondovima EU. Drugo, duge liste ograničenja od kojih mnogi članovi moraju odustati za vrijeme procesa pregovaranja o pristupanju mogu povećati antistav o EU, dok nacionalne političke grupe mogu iskoristiti ovakav korak za promovisanje ideje o prodavanju zemlje stranim interesima (prije svega EU). Treće, mnoga ograničenja mogu povećati pasivno ponašanje ugroženih stanovnika. Četvrto, ograničenja mogu biti kontraproduktivna i dosta toga će zavisiti od "paketa pregovaranja" u posljednjoj fazi pretpridruženog perioda. Onda neće biti više vremena da se pripreme određena preduzeća/sektori za suočavanje sa konkurencijom. Zato će neki sektori ili preduzeća koja mogu postati potencijalni dobitnici kao rezultat posljedičnog prilagođavanja podržanog vladinom politikom većinom postati realni gubitnici.

Dodatno, napredak pregovaranja sa EU u manjim ali važnim detaljima, znači buduće troškove prilagođavanja. Kako zemlja kandidat napreduje prema članstvu, među stanovništvom svijest raste da svako može biti ugrožen lično. Ipak, javna većina ovih grupa neće postati oportunisti, ali će se pridružiti grupi neodlučnih građana koji oklijevaju. Zato će i u BiH mediji i organizacije koje oblikuju, edukuju i orijentišu javno mišljenje imati važnu ulogu. Otvorena komunikaciona politika potrebna je da bi se otvorilo na diskusiju o realnim i potencijalnim troškovima i koristima. U prvom redu, potrebna je realistična prezentacija stvarnih koristi integracija onih koje su već materijalizovane i onih koje treba da budu realizovane. U drugom

redu, otvorene diskusije o realnim i potencijalnim troškovima trebaju biti dopunjene preko načina i sredstava za izbjegavanje ili ublažavanje troškova.

Konačno, vrijeme pristupanja ima uticaj na rasprostranjenost dobitnika i gubitnika. Trenutno, BiH mora da se prilagodi pravilima EU koja su potreban uslov za članstvo. Svi znamo da brzo članstvo nudi više koristi nego troškova. Prvo, svako odgađanje može voditi odricanjima od dobitaka u rastu, investicijama, strukturalnim promjenama i integracijama u međunarodnu proizvodnju i mrežu usluga. Drugo, naponi da se pridruži EU brzo mogu ostati nenagrađeni i uzrokovati porast razočarenja među poslovnim krugovima i u društvu u cijelosti, što može voditi domaćim ekonomskim i političkim problemima. Treće, spor rast, nizak nivo investicija i opadanje atraktivnosti u međunarodnoj poslovnoj zajednici može polako povećati potencijalne migracije.

Preduslov integracija predstavlja uspješan proces tranzicije, odnosno sprovođenja tržišnih reformi u privredi i uvođenja pravne države. Pri tome, proces tranzicije i integracije u EU su povezani i uzajamno se prožimaju. Reforma i integracije EU imaju zajednički cilj: modernizaciju privrede i države u cilju stvaranja većeg i boljeg životnog standarda građana.

Provođenje Sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju može nam pomoći u procesu restrukturiranja, ispunjavanju uslova za punopravno članstvo, u modernizaciji infrastrukture, u korištenju finansijskih sredstava za regionalne projekte i usklađivanju zakona. Kao osnova za prelazak iz statusa potencijalnog kandidata u status punopravnog kandidata za članstvo u EU i za dalje pregovore o punopravnom članstvu, poslužiće vlastita sposobnost BiH da ispuni pravna, ekonomska i politička prilagođavanja te njezina spremnost da pridonese regionalnoj saradnji i stabilnosti u jugoistočnoj Evropi.

Jednostavno rečeno, u srednjoročnom periodu moramo obezbijediti svijest da ukupni ekonomski razvoj zemlje i regiona uopšte zavisi jednako od pravilnog shvatanja ekonomskih reformi i pravilnog socijalnog programa koji mora biti dio ukupne politike. Do kraja 2015. godine, treba težiti da se postane puni član EU u drugoj rundi pridruženja. Efikasno, brzo i kompletno ispunjavanje Sporazuma o stabilizaciji i pridruženju biće posebno važno za kredibilitet zemlje i to će omogućiti efikasnu realizaciju druge faze do konačnog članstva u EU.

U BiH je izrađena Strategije integracija BiH u EU. Strategija integracija BiH u EU će definisati ciljeve, mjere i odgovorne institucije, uključujući vremensku dinamiku integracije. Odvojen dokument treba biti cost-benefit analiza kvantitativnog tipa koja će prikazati makroekonomske i mikroekonomske (sektoralne) efekte integracija. Ova dva dokumenta su osnova dugoročnih pregovaračkih pozicija zemlje. Potreban je velik broj analiza o specifičnim pitanjima integracija i konsenzus u društvu o njihovim najboljim rješenjima. Takva su pristupanje jedinstvenom tržištu, zajednička poljoprivredna politika, strukturalna i regionalna politika, odgovarajuće finansiranje, pridruženi pripremni troškovi, razvoj različitih komponenti infrastrukture, zaštita potrošača, razvoj ljudskog kapitala, pripreme za izazove informatičkog društva, kompletna liberalizacija trgovine, kretanje kapitala i rada, posljedice odliva mozgova. Ovo se gradi kroz strategiju integracija BiH u EU.

Strategija budućih odnosa sa EU govori i o pravilnom sagledavanju uticaja integracija na cjelokupno društvo BiH i njegovu tranziciju. Ukratko, dugoročne koristi članstva u EU ogledaju se u: poboljšanju konkurentnosti vlastite ekonomije, proširenom unutrašnjem tržištu, znanju i tehnološkim transferima, porastu investicija. Kratkoročno, integracije uzrokuju: ubrzanje finalnih faza tranzicije, snižavaju nivo postojećih carinskih tarifa međusobno,

povećavaju konkurenciju, usklađuju troškove poslovanja. Za naše proizvođače dalje integracije u EU tržište znače porast konkurencije, niže cijene, prošireno unutrašnje tržište, porast investicija, a za kupce porast ponude i niže cijene. U završnim fazama tranzicije, integracije utiču na ubrzanje preostale privatizacije, liberalizaciju finansijskih usluga, povećanje pomoći budžetu, dok samo pristupanje EU ima direktan uticaj na harmonizaciju poljoprivredne politike sa zajedničkom EU poljoprivrednom politikom, usvajanje visokih EU standarda u području ekologije i usvajanje neophodnih izmjena u politici regionalnog razvoja.

Strategija integracija BiH u EU se bavi i uticajem integracija na pojedine sektore ekonomije. Razvoj je većinom nepovoljan za većinu predratnih teških industrija BiH (metalna, vojna, mašinska) i poluproizvodnju primarnih proizvoda. Poseban problem je poljoprivredna proizvodnja, koja postojećim Sporazumima o slobodnoj trgovini nije zaštićena. Nedostatak investicija i preduzetničkih aktivnosti, dovodi do spore modernizacije ovog sektora. Poljoprivredni sektor u BiH se trenutno ne može suprotstaviti konkurentima iz EU. Problem gubitnika u poljoprivrednom sektoru će se pogoršati bez političke podrške (bolji pristup kreditima, jasna zakonska regulativa vlasničkog prava nad poljoprivrednim zemljištem i ostalo) u pripremnom periodu za priključenje.

Problem predstavlja i migracija radne snage iz BiH. Usljed ekonomskih i socijalnih kriza u tranzicionom periodu i velikih razlika u dohotku, radna snaga sa ovih područja je zainteresovana za odlazak u zemlje EU i negdje drugdje. Migraciona politika mora biti balansirana, uzimajući u obzir da migracije imaju i pozitivne i negativne efekte. Zato, treba obratiti pažnju na one koji mogu doprinijeti nacionalnom razvoju sada i u budućnosti. Ovo su mladi talenti i dobro obučeni stručnjaci svih godišta. Treba im pomoći da obezbijede posao i uslove za stanovanje i na taj način uticati na njihov ostanak ovdje.

Evidentna je razlika između GDP-a po glavi stanovnika zemalja EU za vrijeme posljednje dekade. Jaz između pojedinih regiona unutar EU je rastući. Ovo se može desiti i BiH, zbog kretanja direktnih stranih ulaganja koje će ići u regione sa više atraktivnim uslovima za ekonomske aktivnosti. Kapacitet institucija BiH da spriječe rastuće regionalne razlike je ograničen. Potrebno je razviti regionalnu strategiju do 2010. godine sa odgovarajućom politikom za njenu implementaciju koja podrazumijeva identifikaciju regiona koji trebaju veću pomoć i uvođenje ekonomskih inicijativa za njihovu veću atraktivnost za strane investitore.

Mora se i razviti desetogodišnja investiciona strategija. Strategija treba pronaći odgovarajuće investicije, izvore finansiranja (domaću štednju, strana ulaganja, sredstva EU), ulogu javnog i privatnog sektora, velike projekte. BiH treba velike investicije za vrijeme pretpripruženog perioda u poređenju sa standardima EU. Ovi resursi će većinom biti obezbijeđeni od domaće štednje i od vanjskih izvora. To će opteretiti budžet preko javnih investicija za infrastrukturu.

Zdravstvena i penzionarna reforma će imati slične posljedice, pogotovo pod uslovima visoke nezaposlenosti, niskih ličnih dohodaka i rastuće emigracije mladih ljudi. Trgovinska liberalizacija i pridruživanje carinskoj uniji smanjiće budžetske prihode iz uvoznih taksi. Prilagođavanje domaćeg poreskog sistema standardima EU može smanjiti neke poreze. U drugu ruku, finansiranje pridruženih priprema može ubrzati pritisak za više poreze. Uravnotežen budžet je neophodan i poželjan za ekonomiju, ali on ima svoju cijenu. Ako je cijena uravnoteženog budžeta visoka, što se očekuje da će biti za vrijeme pretpripruženog perioda, fleksibilnost treba upotrijebiti na ime postizanja osnovnih ekonomskih, socijalnih i drugih ciljeva. Pod ovim uslovima bliža saradnja je potrebna između monetarne i fiskalne politike.

3.2. Vertikalna i horizontalna podjela nadležnosti u Bosni i Hercegovini u poslovima evropskih integracija

Jedan od uslova za članstvo u EU, postavljen na Samitu u Kopenhagenu (1993. godine), jeste potpuno prilagođavanje internog, pravnog sistema države kandidata pravnom sistemu EU, tj. rječnikom EU, mora se usvojiti i primijeniti cjelokupan "acquis communautaire". Zadatak ocjene usklađenosti prava i pregledanje potrebnih izmjena mora obaviti prvenstveno državna uprava.

S obzirom na to da pravo EU zadire u sva područja pravne države, na jednoj strani, te da je Bosna i Hercegovina država složene ustavne strukture koja zahtijeva (shodno ustavnim nadležnostima) aktivan doprinos entiteta, u ovaj projekat je neophodno uključiti gotovo sve resore na nivou Savjeta ministara BiH i na nivou entiteta sa nastojanjem da se uspostavi što bolja međusobna koordinacija.

Iako je nesporno da će Savjet ministara BiH na čelu sa Pregovaračkim timom BiH i Direkcijom za evropske integracije voditi pregovore o pridruživanju Bosne i Hercegovine Evropskoj uniji, oba entiteta moraju aktivno učestvovati u izgradnji politike, strategije i taktike pregovaranja u oblasti ekonomskih odnosa, a naročito odnosa sa EU.

Podjela poslova i odgovornosti je relativno jasna: pregovori koje međunarodna zajednica ima namjeru da vodi samo sa Bosnom i Hercegovinom, kao međunarodno priznatim subjektom, spadaju u nadležnost BiH, uz obavezu BiH da zajedno sa predstavnicima nadležnih ministarstava na nivou Savjeta ministara BiH i entitetskih vlasti, Republike Srpske i Federacije BiH, izgradi zajedničku politiku, strategiju i taktiku pregovaranja. Međutim,

primjena tih sporazuma, naročito onih koji znače donošenje novog, harmonizovanog zakonodavstva, ili prilagođavanje postojećeg, uključujući tu i pripremu prihvatanja međunarodnih konvencija, treba da bude u nadležnosti entitetskih vlasti, izuzev nespornih nadležnosti BiH.

Na putu ulaska u Evropsku uniju postoji nekoliko nivoa pregovora sa EU, ali najvažniji i najteži su pregovori na unutrašnjem, domaćem terenu. Stoga je važno obezbijediti podršku medija za sve aktivnosti koje se sprovode.

U izgradnji novog pravnog poretka Bosne i Hercegovine ne treba da se krene od “nulte tačke”, kao što se to često čini. Neophodno je obezbijediti koordinaciju djelatnosti ne samo državnih organa i agencija nego i naučnih institucija i stručnjaka u prilagođavanju pravnog poretka Bosne i Hercegovine evropskom pravu. Jedna od najvažnijih djelatnosti trebalo bi da bude analiza postojećih nacrti zakona, modela zakona koje su formulisali stručnjaci kao i važećih zajedničkih zakona. Neke države bivše SFRJ koje su ozbiljne nove članice Evropske unije (Slovenija na primer), preuzele su federalno jugoslovensko zakonodavstvo i istrajno ga prilagodile poretku evropskih integracija. Trebalo bi sastaviti popis zakona koji se moraju drugačije izmijeniti, dok za ostale treba da se primjenjuje pravilo popravljanja putem amandmana.

Predviđeni su sljedeći koraci reforme u ekonomskoj i socijalnoj sferi koji su potrebni za pridruživanje EU: ekonomska stabilizacija, ekonomska tranzicija i prihvatanje pravila i regulative EU. Ekonomska stabilizacija je do sad uspješno sprovedena i nema razloga za vjerovanje da se to neće nastaviti. Ekonomska tranzicija u osnovi predstavlja prevođenje privrednog i finansijskog sektora na poslovanje po tržišnim principima. Biće potrebno da se

dovrši proces vlasničke transformacije, izvede rehabilitacija banaka, zatvore ili integrišu preduzeća gubitaši, premjesti socijalna funkcija iz preduzeća u državu, podstakne ulazak u proizvodnju novih, profitabilnih, domaćih i inostranih proizvodnih jedinica.

Prihvatanje pravila i regulative EU predstavlja treći ključan korak u pripremi za pristupanje EU. Ovaj korak je bitan, budući da podupire prethodna dva. On se izvodi u više faza. Prioritet se daje propisima koji se odnose na područja gdje norme EU mogu da podstaknu ili olakšaju procese stabilizacije odnosno tranzicije (zakoni koji se odnose na investiranje, preuzimanje preduzeća, privatizaciju i sl.), dok se niži prioritet dodjeljuje propisima koji, premda sami po sebi značajni, nisu u neposrednoj kratkoročnoj vezi sa osnovnim elementima reforme.

Prelazak na potpunu tržišnu privredu u sprovođenju tranzicije, izazvaće ozbiljne promjene na području radne snage i tržišta rada. Strukturna modernizacija naše privrede, izazvaće dodatno otpuštanje radne snage. Povlačenje ljudi iz aktivne radne snage nesumnjivo će se manifestovati u porastu socijalnih troškova i povećanju broja nezaposlenih. Stopa nezaposlenosti bi bila manja jedino ukoliko bi, uporedo sa ovim, tekao proces ubrzanog zapošljavanja u uslužnom sektoru, kao i proces samozapošljavanja. Ova mogućnost je realna jer iskustvo drugih zemalja u tranziciji pokazuje da je, paralelno sa opadanjem broja zaposlenih u industriji, došlo do novog zapošljavanja u sektoru malih privatnih preduzeća i u sektoru javnih i privatnih usluga.

Potrebno je da se politika zapošljavanja preusmjeri na aktivnu politiku zaposlenosti. Prema standardima EU, mjere aktivne politike odnose se i na osobe koje se suočavaju sa otežanim mogućnostima nalaženja posla. Radi se, prevashodno, o mladim ljudima, radnicima sa nižim kvalifikacijama, i ljudima srednje dobi čije kvalifikacije više ne odgovaraju novim zahtjevima

proizvodnje, odnosno uslugama novog tipa, vrste i kvaliteta. Isto tako, predstoji aktiviranje programa zapošljavanja u manje razvijenim regionima. Aktivni programi prekvalifikacije i doškoloavanja treba da budu usmereni na povećanje mobilnosti rada, prevazilaženje zastarjelih znanja i vještina i, naročito, stvaranja šansi za zapošljavanje nekih specifičnih socijalnih i kvalifikacionih grupa.

ZAKLJUČCI I PREPORUKE

Namjera ovog istraživanja je da pomogne u razumijevanju zahtjeva EU i stanja u Bosni i Hercegovini i predloži konkretne zaključke i preporuke nužnih mjera. Budući da je riječ o dugoročnom projektu, u narednom periodu je potrebno obnavljati znanja o nekim određenim područjima, odnosno uvoditi nove teme. Pri tome EU ne posmatramo kao zadata činjenicu, nego kao konstrukciju koja se stalno mijenja, te razmišljamo o prilagođavanju budućoj, proširenoj, a ne sadašnjoj Uniji. Zato je neophodno stalno pratiti razvoj prilika u zemljama članicama i zemljama kandidatkinjama koje preostanu nakon prvoga idućeg proširenja EU.

Na početku, prije nego navedemo preporuke za buduća istraživanja bitno je odgovoriti na par pitanja, koja su se odnosila na ovo istraživanje:

- **Koje su obaveze država članica u Uniji ?**

Evropska unija je nastala kao rezultat procesa saradnje i integracije koji je započeo 1951. godine između šest zemalja (Belgija, Francuska, Njemačka, Italija, Luksemburg, Holandija). Nakon više od pedeset godina i pet valova proširenja Evropska unija danas broji dvadeset pet članica. S obzirom na stepen i način saradnje između država članica, te mehanizme i nivoe odlučivanja u Uniji, Evropska unija je jedina istinska integracija od svih vrsta regionalnih integracija.

Dužnost je svake zemlje da primjenjuje pravne propise EU, poznate pod nazivom pravna stečevina Zajednice (franc. *acquis communautaire*), te da aktivno pridonosi

ispunjavanju ciljeva ciljeva EU kroz aktivnosti na nivou zemalja članica i na nivou EU. Također, dužnost je svake države članice EU da uplaćuje u budžet EU određeni dio prihoda od poreza na dodatnu vrijednost koji se u toj državi primjenjuje (udio se određuje posebnom formulom), te direktni doprinos države članice, koji je određen u odnosu na visinu njezinog bruto društvenog proizvoda.

▪ **Koji su razlozi za članstvo Bosne i Hercegovine u Evropskoj uniji?**

Bosna i Hercegovina je još 1998. godine, Deklaracijom o budućnosti u EU, postavila sebi za strateški cilj članstvo u EU. Sudjelovanje u procesu integracija na evropskom kontinentu politički je cilj koji predstavlja nastojanje BiH da odgovori na izazove globalizacije. Praktični razlozi za članstvo se ogledaju u tome da građani BiH ne bi jednog dana gubili vrijeme na graničnim prelazima i zato da bi se pristupanjem našeg tržišta evropskom stvorile najpovoljnije pretpostavke za brži ekonomski rast. Približavanje evropskim integracijama proces je koji ide uporedo sa provođenjem ekonomskih reformi i koji podstiče proces ekonomske obnove.

Do ulaska u EU u BiH se treba završiti proces tranzicije koji podrazumjeva uspostavljanje efikasne tržišne ekonomije, te se trebaju stvoriti uslovi za liberalizaciju tržišta od strane Evropske unije, omogućiti jačanje domaćih preduzeća kako bi ona mogla konkurisati na evropskom tržištu. Članstvo u EU pogodovati će razvoju onih sektora ili preduzeća koja će biti dovoljno konkurentni na evropskom tržištu, te će pridonjeti boljem povezivanju našeg poslovnog sektora s evropskim.

Stoga, ulazak u Evropsku uniju Bosni i Hercegovini omogućio bi:

- uključivanje u stabilno političko i ekonomsko okruženje, što bi pogodovalo njenom društvenom i ekonomskom razvoju;
- zastupljenost interesa BiH prilikom donošenja odluka u EU koje imaju uticaj na vanjsku i unutrašnju politiku;
- povećanje ugleda Bosne i Hercegovine;
- pristup unutrašnjem tržištu EU koje trenutno ima 450 miliona stanovnika;
- osiguranje stabilnog poslovnog okruženja te omogućavanje novih razvojnih mogućnosti koje se pružaju u okviru ekonomske i monetarne unije;
- povećanje mogućnosti za rast izvoza;
- posticanje konkurentnosti domaćih preduzeća, što će uticati na modernizaciju poslovanja i upotrebu novih tehnologija, te na povećanje produktivnosti tih preduzeća;
- bolji pristup kapitalu, opremi, znanju i tehnologijama u Uniji, što će uticati na rast i razvoj našeg društva u cjelini;
- otvaranje obrazovnih mogućnosti za građane iz BiH, te mogućnost zapošljavanja u državama članicama EU;
- pristup fondovima EU namjenjenim zaštiti životne sredine, investicijama u saobraćajne mreže, podsticajima za poljoprivredu, te uopšteno smanjenje razlika između regija i država članica EU.

Negativnu stranu ulaska u EU čine kratkoročno visoki troškovi sa kojima će se BiH suočiti. S obzirom da se proces tranzicije u većini zemalja, kao i u BiH preklapa sa procesom integrisanja u EU, teško je prepisati troškove samo jednom ili drugom. Takođe, negativna je strana što kratkoročne troškove snose pojedine društvene grupe-preduzeća koja nisu konkurentna u novonastalim okolnostima, svi koji će morati ulagati u modernizaciju

proizvodnje i poslovanja prema EU standardima, te državne i entitetske institucije koje će morati znatne napore ulagati u jačanje institucija koje će moći provoditi propise EU.

- **Šta je sve potrebno da Bosna i Hercegovina uđe u Evropsku uniju?**

Prvo mora sa Unijom što skorije ispregovarati i zaključiti Sporazum o stabilizaciji i pridruženju. Sporazumom se određuju opšta načela, politički dijalog, regionalna saradnja, slobodno kretanje roba, kretanje radnika, osnivanje pravnih osoba, pružanje usluga i kapitala, usklađivanje i provođenje zakona, pravila tržišnog natjecanja, pravosuđe i unutrašnji odnosi, politika saradnje te finansijska saradnja. Zaključeni Sporazum o stabilizaciji i pridruženju zemlji potpisnici, Bosni i Hercegovini daje status pridruženog člana i potencijalnog kandidata za članstvo u EU, kada stupa na snagu. Sporazum predstavlja početak institucionalnih odnosa između EU i BiH, čime bi se postavili putevi za punopravno članstvo. Provođenjem ovog Sporazuma, tj. Privremenog Sporazuma, koji mu prethodi kao prelazna faza, došlo bi do liberalizacije tržišta od strane Evropske unije, čime bi se ukinule carine i druga ograničenja na uvoz većine proizvoda iz BiH na tržište EU, pod uslovom da ispunjavaju standarde.

Za tzv. osjetljive proizvode predviđena su prelazna razdoblja u okviru kojih će se preduzimati mjere za osnaživanje domaćih preduzetnika za sudjelovanje na unutrašnjem tržištu EU. Tačnije, već će se sa početkom buduće primjene Privremenog sporazuma između BiH i EU ukinuti carine na veći broj proizvoda, dok će se za osjetljive industrijske proizvode i poljoprivredne proizvode dogovoriti prelazni periodi unutar kojih će se postepeno smanjivati i/ili ukidati carina.

Nakon ovoga, da bi BiH zaista postala punopravnom članicom EU, prvo mora Vijeću EU podneti molbu za članstvo u EU, koju prati zahtjev za ocjenom usklađenosti u odnosu na Kriterije iz Kopenhagena. U ovoj fazi, prije otvaranja pregovora između EU i zemlje kandidatkinje poput BiH provodi se screening, tj. postupak putem koga se unutar zakonodavstva pojedine zemlje kandidata utvrđuju područja koja treba prilagoditi zakonodavstvu Unije te do koje mjere su potrebna prilagođavanja. Vijeće donosi odluke o početku pregovora. Odluka o početku pregovora vezana je uz zaključke međuvladine konferencije vlada zemalja članica EU, koja se održava svake četiri godine (posljednja je održana 2004. godine), a na kojoj se razmatraju najvažnija strateška pitanja u Uniji, uključujući i njeno proširenje. Kada konferencija zaključi da je određena zemlja spremna da joj se prizna status kandidata za članstvo, odnosno da se sa njom mogu otvoriti pregovori o pristupanju oni se pokreću u roku od 6 mjeseci od završetka međuvladine konferencije. Kada se završe pregovori izrađuje se nacrt Sporazuma o pristupanju između EU i države kandidata, koga moraju odobriti Evropski parlament i Vijeće Evropske unije. Nakon toga se navedeni Sporazum potpisuje. Da bi stupio na snagu, moraju ga ratificirati države članice EU i zemlja kandidatkinja. Zavisno od ustavno pravnog uređenja zemlje kandidata u toj se zemlji može provesti i referendum kao jedan od instrumenata ratifikacije. Nakon dovršetka ratifikacije Sporazuma o pristupanju, država kandidatkinja postaje državom članicom EU.

I na kraju, ono što posebno interesuje sve narode u BiH trenutno je pitanje:

- **Da li se ulaskom u EU može izgubiti dio nacionalnog identiteta?**

Iskustva sadašnjih država članica EU ukazuju na to da se ulaskom u EU ne gubi dio nacionalnog identiteta. Poštovanje nacionalnih identiteta zagarantovano je i Ugovorom o

Evropskoj uniji, koji u članu 6. navodi kako će "*Unija poštovati nacionalne identitete svojih država članica*". Portugal i Irska su npr. i dalje očuvali sva obilježja svog nacionalnog identiteta, poput jezika i kulture.

Ulaskom u Evropsku uniju Bosna i Hercegovina, i njeni entiteti (Federacija BiH i Republika Srpska) dio će svog suvereniteta prenijeti na nivo zajedničkog odlučivanja u Uniji. To se odnosi na područja o kojima se odlučuju na nivou Unije, tj. na područja poput unutrašnjeg tržišta, carinske unije, saobraćaja, ekonomske i monetarne unije, zajedničke poljoprivredne politike, zaštite životne sredine i drugo. To ne znači da se BiH i njeni entiteti tog dijela suvereniteta odriču, već ga samo primjenjuju na drugi način, usklađujući na svakom nivou nadležnosti svoje aktivnosti i odluke sa drugim državama članicama, i izgrađujući administrativnu strukturu u BiH, koja može da odgovori na izazove iz EU, s ciljem efikasnijeg odlučivanja i regulisanja područja u kojima se smatra da se zajedničkim odlukama i aktivnostima može postići više nego što to svako može postići zasebno.

Naše preporuke za provođenje dalje tranzicije BiH ekonomije na tržišnu privredu i ubrzanje procesa integrisanja u Evropsku uniju:

- Uočili smo da Bosna i Hercegovina ima brojne prednosti: povoljne perspektive dugoročnog rasta i efikasnosti investiranja, nisku stopu inflacije, usklađene kamatne stope, stabilan kurs, povoljnu strukturu bankarskog sistema, bogato poljoprivredno zemljište pa čak i dobra polazišta za razvoj civilnog društva, ali ima i nedostatke: nizak udjel privatnog sektora u društvenom proizvodu, visok unutrašnji dug, nerazvijeno tržište vrijedonosnih papira, velika izdvajanja za socijalnu politiku i socijalnu brigu, nekritičko bujanje propisa, a često pada i na ispitima izgradnje

civilnog društva i zaštite prava pojedinca. Cilj nam mora biti da prepoznamo i unaprijedimo prednosti, te da prepoznamo i uklonimo nedostatke, a moramo i znati pametno upotrijebiti pozitivne rezultate, pomake i napretke. Iako se čini da su politički i pravni uslovi presudni, u dugom roku će se sigurno pokazati ekonomska pitanja.

- Zato, naše preporuke prije svega se odnose na poboljšanje ekonomskog stanja, odnosno na održavanje brzog i stabilnoga rasta, niske inflacije, spoljne stabilnosti, na smanjenje deficita, smanjenje duga, porast domaće štednje, reformu tržišta radna, reformu javne uprave, smanjenje poreskog opterećenja. Ekonomska politika orijentisana prema investicijama, buduća liberalizacija, modernizacija privatizacionog procesa i intenzivnija saradnja sa direktnim stranim ulaganjima, pripada ovom setu instrumenata politike na koje BiH mora obratiti pažnju. Umjesto pasivne politike primanja, BiH mora da razvije ofanzivan, aktivan pristup koji ubrzava i do određene veličine pospješuje prilagođavanje kriterijumima EU.
- Reforme treba sprovoditi prije nego što nam se počnu nametati izvana. Iako je prilagođavanje u većini područja nužno sprovesti što prije, ipak valja paziti jer ima i područja za koja bi nam se više isplatilo pričekati do priključenja. Na svim područjima treba izraditi konkretne planove sprovođenja s rokovima i jasnom podjelom odgovornosti i ovlašćenja, te zaduženja. Većinu koraka treba preduzeti što prije, ne čekajući da BiH postane članica EU. Odluka o prilagođavanju neće biti laka, jer postoje velike potrebe za budžetskim izdvajanjima.
- U javnoj upravi govori se o institucionalnim promjenama koje se ne mogu sprovesti preko noći i ne smije se čekati, jer prije svega će od kvaliteta javne uprave zavisiti

cjelokupni proces pridruženja. BiH posebnu pažnju treba usmjeriti na jačanje javne uprave, kako bi se obezbijedilo da odgovarajuća ministarstva mogu ispravno sprovesti brojne zakonske reforme na koje smo se već obavezali. Pri tome će posebno važna biti koordinacija, kadrovska ekipiranost, motivisanost, odgovornost, te unutrašnja i vanjska kontrola u svim segmentima javne uprave.

- Za promjene u pravosuđu neće biti dovoljno mijenjati zakone, već su nužne dublje kadrovske i društvene promjene, pa čak i promjena strukture sudija, advokata i ostalog osoblja. Za bolju koordinaciju i praćenje programa socijalne politike, npr., potrebna je bolja statistika, te dalja istraživanja socijalnih programa. Reforme moraju biti sveobuhvatne i na svim područjima treba definisati ciljeve, strategije, redoslijede, rokove, odgovornosti.
- Kako bi se smanjilo zaostajanje za obrazovnim prosjekom EU, potrebno je poboljšati kvalitet obrazovanja na svim nivoima. U visokom školstvu treba, npr., rješavati probleme nostrifikacije diploma, saradnje sa inostranstvom, uvoditi programe na engleskom jeziku, nove interdisciplinarne programe i osnivati doktorske studije.
- Ne postoje analize koje daju pregled konkretnih finansijskih pokazatelja koristi od pristupanja Evropskoj uniji. Naime, da bi se došlo do konkretnih finansijskih i drugih pokazatelja uticaja prilagođavanja pravnog sistema BiH propisima EU, za svako je pojedino područje poput poljoprivrede, industrije, energetike potrebno izraditi analizu učinaka uvođenja propisa EU. Takva je analiza pripremna faza za izradu analize troškova i koristi, kao krovnog dokumenta koji bi davao pregled finansijskih i drugih pokazatelja prednosti i nedostataka integracije BiH u EU.

- Najveći dio troškova procesa približavanja EU snosiće državni i entitetski budžet, tj. poreski obveznici iz BiH. Dio troškova za EU pokriva i sama Unija kroz programe tehničko-finansijske pomoći poput PHARE, CARDS i SAPARD programa. Na brojnim područjima, u zaštiti potrošača, zaštiti okoline ili obrazovanju, postoje međunarodni programi u koje se BiH kao država ili njeni pojedinačni entiteti, regije, gradovi, institucije, preduzeća, nevladine organizacije, već sada mogu uključiti i to treba iskoristiti. Pretpristupni fondovi mogu posebno pomoći i u poboljšavanju infrastrukture u regionu. Bosna i Hercegovina će morati da ispuni nekoliko uslova da dobije maksimalan iznos sredstava iz predpristupnih sredstava EU fondova: da pripremi dobre projekte, da nađe dovoljno novca u domaćem budžetu za koofinansiranje projekata, da kontroliše striktno rasprostranjenost evropskog i svog novca, te stvori jake regione, uz domaći konsenzus. Problem koji se očekuje jeste nalaženje dovoljnih količina domaćih finansijskih sredstava za koofinansiranje projekata.
- Navedena pitanja prilagođavanja EU već su sada prioritet u razvoju složene zajednice kakva je BiH. Zasiurno je da bi ih vlasti u BiH trebale pažljivo i precizno razmatrati svakodnevno, u okviru tijela najvažnijih donosilaca odluka u zemlji kao što su: Koordinacioni odbor za ekonomski razvoj i evropske integracije i Fiskalno vijeće BiH. Parlamantarna skupština BiH zajedno sa entitetskim parlamentima, takođe mogu značajno pomoći kod ubrzanja provođenja prioriternih aktivnosti na putu ka EU. Ipak, ključan zadatak za provođenje razvojnih prioriteta je i dalje na zajedničkim i entitetskim institucijama vlasti, koji najbolje i najbrže mogu trasirati put BiH u evropsko društvo.

DODATAK A- poglavlje 2:

▪ Evropske ekonomske integracije-model razvoja Evropske unije:

Razvijene zapadnoevropske zemlje su 1957. godine, Rimskim sporazumom osnovale Evropsku ekonomsku zajednicu, i proglasile je otvorenom za sve evropske zemlje. Zadatak zajednice je bio da uspostavi u predviđenom roku zajedničko tržište i postepenim usklađivanjem privrednih politika osigura harmoničan razvoj privreda zemalja zajednice, neprekidno i ravnomjerno širenje privrede, povećanu stabilnost, ubrzano podizanje životnog standarda i tješnje veze između država članica.

Rimskim sporazumom je usaglašeno da se u toku prvih 12 godina ostvari integracioni proces na nivou carinske unije. Integracioni proces se, međutim, ostvarivao mnogo brže. Tako je proces formiranja carinske unije, kao etape u razvoju Zajednice, završen četiri godine ranije od predviđene dinamike ostvarivanja integracionog procesa, tačnije 1968. godine. Evropska ekonomska zajednica je u tom periodu ostvarila kombinaciju slobodne trgovinske zone i carinske unije. Rimskim sporazumom bilo je predviđeno i uspostavljanje zajedničke poljoprivredne politike čiji cilj je bio porast produktivnosti rada u poljoprivredi i zadovoljavajući životni standard zaposlenih u ovom sektoru. Sporazum predviđa i da se osigura slobodno kretanje radnika kao i zapošljavanje unutar jedinstvenog područja. Proces donošenja odluka u Evropskoj uniji se sve više prenosi na naddržavni nivo. Istovremeno, odlučujući elementi ekonomskog i političkog suvereniteta ostaju u kompetenciji nacionalnih država. Izuzetak čini spoljnotrgovinska politika, koja je u cjelini prešla na odlučivanje na Evropsku komisiju.

Evropska ekonomska zajednica je bila svojevremeno strukturirana kao nezavisna i suverena organizacija država koja služi kao forum za razmjenu mišljenja i donošenje odluka između zemalja koje je sačinjavaju. Ugovorom o osnivanju Evropske ekonomske zajednice bili su predviđeni njeni organi, koji su kasnije proširivani, tako da danas najvažnije nadnacionalne organe EU čine: Savjet ministara, Evropska komisija, Evropski parlament i Sud pravde. Međuvladini organi su Evropski savjet i Evropski sud za računovodstvenu kontrolu.

Evropska zajednica (unija), je do 2004. godine, pet puta proširivana novim zemljama i članicama. Na kraju, peto proširenje se dogodilo u maju mjesecu 2004. godine ulaskom u Uniju: Estonije, Latvije, Litvanije, Mađarske, Poljske, Slovačke, Slovenije, Češke te Kipara i Malte. Ekonomski interes je bio osnovni pokretački motiv svih ovih proširenja, iako su uvijek u pozadini proširenja dominirali politički i sigurnosni motivi.

Najbitnije (elementarne) razvojne karakteristike pojedinih zemalja članica EU, a samim tim i Unije u cjelini, pokazuju podaci iz Tabele broj 2.8.¹⁴:

¹⁴ Špirić, N. i Vukmirica V. (2005) *Ekonomska i monetarna integracije Evrope*. Banja Luka: Ekonomski fakultet, str. 102-103.

Tabela broj 2.8.: Statistički pokazatelji za 25 zemalja članica EU

	Država	Površina km ²	Stanovn. (u hiljad.)	Etničke grupe (u %)	Gl.grad i br. Stan.	BNP (u milijard. USD)	Dohodak po stanov. (u USD)	Izvoz (u milija rd. USD)	Uvoz (u milija rd. USD)	Nezap osleno st (%)
1.	Austrija	83850	8070 (2002)	Germani 90%	Beč 2,1 mil	217 (2001)	26765 (2001)	70 (2001)	74,4 (2001)	3,9 (2002)
2.	Belgija	30500	10264 (2002)	55% Flamanci 35% Valonci	Brisel 996000	279 (2001)	27178	171 (2001)	175 (2001)	6,7 (2001)
3.	Češka Republika	78864	10260 (2002)	94% Česi	Prag 1,3 mil	143 (2001)	13990	30 (2001)	39 (2001)	8 (2001)
4.	Danska	43070	5334 (2002)	Danci	Kopenhagen 1,5 mil	147 (2001)	27600 (2001)	43 (2001)	46 (2001)	4,2 (2000)
5.	Estonija	45100	1377 (2002)	61% Estonci 30% Rusi	Talin 490.000	13,7 (2001)	10060	4,2	6,5	7
6.	Finska	338145	5178	93% Finci 6% Švedani	Helsinki 520.000	129	24990	42,9	39	9
7.	Francuska	547026	59453	90% Francuzi	Pariz 9,5 mil	1427	24223	321,3	326,7	9,2
8.	Grčka	131944	10623	98% Grci	Atina 3 mil	147	16500	9,1	28,5	10
9.	Irska	70280	3841	Kelti većina Englezi manjina	Dablin 1,2 mil	113	29860	82,5	50,6	4
10.	Kipar	9521	790	78% Grci 18% Turci	Nikozija 200.000	15,7	20820	10,1		2,3
11.	Letonija	64500	2400	52% Letonci 34% Rusi	Riga 890.00	16,7	7045	2,4	4,4	7,7
12.	Litvanija	65200	3690	80% Litvanici 9% Rusi	Vilijnius 600.000	26	7106	4,3	6,5	7,3
13.	Luksemburg	2.586	442	Keltsko francuska i Njemačka	Luksemburg 100000	22	50061	9,1	12,9	2,5
14.	Mađarska	93030	9917	90% Mađari 10% Romi	Budim 2,1 mil	124	12416	29,9	33,9	5,8
15.	Njemačka	357050	82007	92% Njemci 7,7% Imigranti	Berlin 3,5 mil	2062	25103	570,2	492,5	8,1
16.	Poljska	312677	38577	98% Poljaci	Varšava 1,7 mil	349,8	9051	31,7	51,8	19
17.	Portugal	92080	10033	Portugalci	Lisabon 2 mil	173	17290	23,8	37,9	4,2
18.	Slovačka	49014	5400	86% Slovaci 11% Mađari	Bratislava 500000	60,7	11243	12	14,7	19
19.	Slovenija	20251	1978	91% Slovenci 7% Srbi i Hrvati	Ljubljana 450000	34,5	17367	9,2	10,1	12
20.	Švedska	449964	8833	90% Švedani 2% Finci	Štokholm 1 mil	215	24275	74	69	5
21.	Španija	504782	39921	72% Španci 16% Katalonci	Madrid 3 mil	768	19472	108,9	142,6	13
22.	V. Britanija	244046	59540	Engleski, Škoti, Velšani, Irci	London 7 mil	1404	23509	268,5	322,8	5,1
23.	Malta	316	392	Maltežani	La Valeta 34.000	6,7	17270	3,2	4,5	4
24.	Holandija	34000	15930	96% Holandani	Amsterdam 1,5 mil	408	25650	228,8	206,9	2,4
25.	Italija	301230	57503	98% Italijani	Rim 3mil	1363	23620	240,7	230,7	9

Tabele su sačinjene prema "Države svijeta 2003", novo i dopunjeno izdanje statističke enciklopedije, Dušana Ostojića, No limit Books, 2003.

Ratifikacijom Sporazuma iz Mاستrihta i formalno je otvoren proces ostvarivanja monetarne unije. Ključna uloga u ostvarivanju monetarne unije pripada Evropskom monetarnom institutu koji sačinjavaju guverneri nacionalnih centralnih banaka i predsjednik, koga imenuju šefovi

država i vlada. Već početkom 1996. godine donose se važnije odluke o tranziciji ka monetarnoj uniji i utvrđuje se da li je većina zemalja članica ispunila uslove za prihvatanje jedinstvene valute i da li su u cjelini ispunjeni uslovi za potpunu monetarnu uniju. Konačno, početkom 2002. godine, evro je uveden kao zajednička valuta u 12 članica EU i postao je platežno sredstvo za više od 300 miliona evropskih građana. Potpuna ekonomska unija predstavlja najznačajnije dostignuće zapadnoevropskih integracija i, kao što se vidi, put njenog stvaranja je trajao oko pola vijeka. Tabela 2.9. prikazuje napore zemalja EU-15 na provođenju Mاستrihtskih kriterija u pripremnom periodu uvođenja evra.¹⁵

Tabela broj 2.9. Kriteriji ekonomske konvergencije

EU-15	Inflacija (%)		Javni deficit (% GDP)		Javni dug (% GDP)		Dugoročne kamatne stope (%)	
	1997.	1999.	1997.	1999.	1997.	1999.	1997.	1999.
Njemačka	+1,4	+1,4	2,7	1,2	61,3	61,1	5,6	4,5
Austrija	+1,1	+1,7	2,5	2	66,1	64,9	5,6	4,7
Belgija	+1,4	+2,1	2,1	0,9	122,2	114,4	5,7	4,8
Danska	+1,9	+3,1	-0,7	-3	65,1	52,6	6,2	4,9
Španija	+1,8	+2,8	2,6	1,1	68,8	63,5	6,3	4,7
Finska	+1,3	+2,2	0,9	-2,3	55,8	47,1	5,9	4,7
Francuska	+1,2	+1,4	3	1,8	58	58,6	5,5	4,6
Grčka	+5,2	+2,4	4	1,6	108,7	104,4	9,8	6,3
Irska	+1,2	+3,9	-0,9	-2	66,3	52,4	6,2	4,7
Italija	+1,8	+2,1	2,7	1,9	121,6	114,9	6,7	4,7
Luksemburg	+1,4	+2,3	-1,7	-2,4	6,7	6,2	5,6	4,7
Holandija	+1,8	+1,9	1,4	-0,5	72,1	63,8	5,5	4,6
Portugal	+1,8	+1,7	2,5	2	62	56,8	6,2	4,8
Britanija	+1,8	+1,2	1,9	-1,2	53,4	46	7	5
Švedska	+1,9	+1,2	0,8	-1,9	76,6	65,5	6,5	5
EU-11	+1,6	-	2,4	-	72,1	-	6,1	-
Pozivana referenca	+2,7	+2,8	3	3	60	60	7,8	6,9

Izvor: Evropska komisija, 2000.

Prednost Evropske unije doskorašnjih petnaest članica nije samo u tome da je to ekonomski prostor koji zajedno sa zemljama EFTA-a broji oko 380 miliona potrošača sa dobrim platežnim mogućnostima već predstavlja ključni faktor tripolarizma u svjetskoj privredi (sa SAD i Japanom). Evropska unija je najveći trgovački blok u svijetu, istinski otvoreno područje u kojem ljudi, robe, usluge, novac mogu da se kreću gotovo potpuno slobodno. To je tržište veće od američkog i sa uklonjenim barijerama između zemalja članica predstavlja

¹⁵ Kandžija, V. (2003) *Gospodarski sustav Evropske unije*. Rijeka: Ekonomski fakultet Sveučilišta, str. 253.

atraktivan tržišni prostor za brojne inovativnosti, preduzetništvo i izazove ne samo za zemlje Unije nego i za one izvan Unije.

Tabela 2.10. iznosi osnovne statističke pokazatelje: Evropske Unije, Sjedinjenih Američkih Država (SAD) i Japana. Navedeni podaci ukazuju na veliki značaj i mjesto Evrope u današnjem svijetu, posebno s obzirom na ekonomsku snagu.¹⁶

Tabela broj 2.10. EU petnaest država u svijetu (2000)

	Svijet	EUR 15	EUR 15/ svijet (%)	Japan	Japan/ svijet (%)	SAD	SAD/ svijet (%)
Stanovništvo u milionima	6.078	377,5	6,2	126,7	2,08	272,8	4,4
Površina u 000 km ²	148.326	3.232,8	2,18	377,7	0,25	9.809,4	7,31
Gustoća stanovnika na km ²	40,9	117,1	-	335,5	-	28,1	-
GDP u milijardama USD (tekuće cijene)	41.016,7	7.894,5	19,25	3.550	8,65	10.082	24,6
GDP/PC PPP u milijardama USD (tekuće cijene)	6.748	20.912	-	28.000	-	36.300	-
Uvoz u milijardama USD	5.017,3	914	18,2	292,1	5,8	1.148	23,5
Uvoz u milijardama USD	4.745,0	872,5	18,4	383,8	8,09	728	15,4
Stopa pokrivenosti uvoza izvozom	105,7	104,75	-	76,11	-	157,69	-

Izvor: Eurostat, 2003; CIA Fact Book, 2003; WTO, 2003.

Ipak, na ovom tržištu su se u, posljednjih dvadesetak godina, osim prednosti, pokazali i brojni nedostaci. Najozbiljniji od njih su:

- prisutan je ciklični rast nezaposlenosti;
- udio investicija se neprekidno smanjuje;
- u odnosu na konkurentnost SAD i Japana, EU otvara manje radnih mjesta, opada joj udio na izvoznim tržištima, manja su izdvajanja za naučnoistraživački rad, a naučna otkrića se sporije primjenjuju u proizvodnji i na tržištu;
- zaostaje i u lansiranju novih proizvoda, posebno u kompjutersko-informatičkom sektoru;

¹⁶ Kandžija, V. (2003) *Gospodarski sustav Europske unije*. Rijeka: Ekonomski fakultet Sveučilišta, str. 17.

- u posljednje vrijeme ozbiljnu opasnost za evropsku ekonomsku osnovu predstavlja i kineski munjeviti napredak u proizvodnji automobila, računara i proizvoda visoke tehnologije, te prodor na evropsko tržište.

Istovremeno, nakon raspada Savjeta za uzajamnu ekonomsku pomoć (SEV), neke od zemalja srednje i istočne Evrope su postavile strateški cilj: što brže uključivanje u Evropsku uniju. Osnivanje Centralnoevropske zone slobodne trgovine (CEFTA), pomoglo im je međusobno u jačanju regionalne saradnje, te unapređenju međusobne ekonomske i političke saradnje, što im je sve ubrzalo put ulaska u Evropsku uniju. Zajednička karakteristika za sve ove zemlje je bila: podignuti nivo proizvodnje, modernizacija kapaciteta i razvijeni oblici trgovačke razmjene sa EU, što je i pored iskazanog deficita u trgovini ipak omogućilo znatan nivo ekonomskog rasta, te donijelo političku i ekonomsku stabilnost ovome regionu.

Regionalna saradnja je predstavljala veliku podršku ovim sada već članicama EU u njihovom procesu pridruženja EU. Tačnije rečeno, ove zemlje su dokazale da su spremne sarađivati, biti dio unije, te su svojom uspješnom saradnjom na svim poljima ekonomskog, političkog i pravnog segmenta, pokazale spremnost i mogućnost da budu dio uređenog sistema EU. Kao rezultat izrazitog povećanja nivoa direktnih stranih ulaganja u ove zemlje iz EU, postepeno se mijenjao oblik i nivo prerade proizvoda koji su postepeno plasirani na tržišta EU i drugdje. Sve ovo nije išlo lako, niti je bilo jednostavno. Bilo je problema, s obzirom na liberalizaciju trgovine unutar zemalja članica, s povlasticama koje su ove zemlje imale kroz šeme sporazuma o pridruženju, te protekcionizam unutar tržišta EU, s obzirom na osjetljivost pojedinih roba i nastojanje razvijenijih članica da zaštite svoje tržište. Pa ipak, prijem u punopravno članstvo EU, krunisao je njihove napore na uspostavljanju efikasnih tržišnih privreda koje su u stanju da se nose sa pritiskom EU jedinstvenog tržišta.

Sa petim proširenjem Unije, sa 15 na 25 zemalja članica, tržište Unije se povećalo za još oko 73 miliona stanovnika, tako da Unija sada bilježi 450 miliona stanovnika. Rašireno je mišljenje i da bi posljednje proširenje Zajednice novim zemljama (prije svega zemlje srednje i istočne Evrope) moglo da izazove ozbiljne probleme Zajednici na sadašnjem stepenu njene integritanosti.

U razmatranju odnosa ekonomski najrazvijenih zemalja EU prema prijemu novih članica, Njemačka ima sama najviše koristi od zadnjeg istočnog proširenja. Ipak, i ona sama nije previše spremna da učestvuje u daljem finansiranju reformi strukturne i poljoprivredne politike, koje su sada neophodne usljed promjenjene strukture novih članica. Podršku za proširenje Njemačka je našla kod susjedne Austrije i skandinavskih zemalja. Danska je najveći sljedeći protivnik proširenja EU, budući da su bogati farmeri u ovoj zemlji, jedan od najvećih korisnika zajedničke poljoprivredne politike EU, i ne žele se tako rado odreći EU povlastica u ime istočnih susjeda. Velika Britanija, kao davalac neto sredstava u budžet EU je takođe veliki protivnik reformi zajedničke agrarne i strukturne politike. Francuska podrška proširenju je više izraz interesa za jačanje njemačko-francuskih veza, što sa francuskog stanovišta, vuče korijene iz ranijeg perioda i određene predrasude. Jednostavno, prisutan je i kod njih strah od konkurencije zemalja sa nižim dohotkom. U Francuskoj kao i u Italiji prisutan je i strah da bi se proširenjem područje Sredozemlja zapostavilo za koje su ove zemlje ne samo zainteresovane nego i vezane. Kod Holandije je prisutna tradicionalna nezainteresovanost za istok, dok zemlje Beneluksa se plaše da bi proširenjem izgubile određen dio "kolača" evropskog novca, koji im je sada na raspolaganju po osnovu koncentracije evropske administracije.

Ovo je bio do sada najskuplji, najsloženiji i najveći projekat EU, koji je budžet EU, samo u prve dvije godine nakon pristupanja Uniji (2004-2006), koštao 40,5 milijardi evra.¹⁷ Konačno, teško je i predvidjeti kako će proširena Unija raditi sa sadašnjim institucijama. Neminovno je da novo članstvo zahtijeva promjene u dosadašnjoj "tromoju" strukturi Unije, prije nego što istočne zemlje i same počnu da pate od pojačanog pritiska vlastite birokratije iz Brisela. Novi Ustav Evropske unije mora da pokaže njenu veću efikasnost. U protivnom, ukoliko se nastavi dosadašnji princip odlučivanja u Uniji, to će usporiti rješavanje mnogih pitanja u proširenoj zajednici, a i samu privredu izložiti pritiscima "razgranate" administracije.

Procjene govore da su dugoročno potencijalne koristi članstva znatno veće od troškova, kako za Zajednicu u cjelini, tako i za nove članice. Kao višestruke koristi istaknuto je bilo znatno povećanje tržišta, oko 450 miliona stanovnika, veća sigurnost za investicije, otvaranje oko 300.000 novih radnih mjesta, ubrzanje stope rasta, brži tehnološki razvoj, veća sigurnost EU, jačanje mira i sigurnosti u Evropi itd. Proširenje donosi mogućnosti za širenje na nova tržišta i kupovinu resursa za preduzeća iz EU, što će dalje povećati globalnu konkurentnost EU, proizvesti komparativne prednosti, povećati ekonomiju obima.

Naravno, nove članice dobijaju mnogo više, ali veličina njihovih dobitaka će u dugoročnom vremenskom periodu zavisiti od njihove sposobnosti da poboljšaju nacionalne institucije i doprinesu svom prosperitetu rasta. Osim potencijalnih koristi, nove članice preuzimaju i određene obaveze koje uključuju i finansijske obaveze-troškove.

Procjenjuje se da će i dalje, nakon proširenja najveće troškove u zemljama srednje i istočne Evrope prouzrokovati usklađivanje njihovog postojećeg zakonodavstva sa odredbama EU na

¹⁷ Integration Office DFA/DEA (July 2003) *EU enlargement : frequently asked questions*. str. 2 i 3 (online) available: http://www.europa.admin.ch/eu/info_mat/dossiers/e/erweiterung_faq.htm

području radne snage, poljoprivrede i zaštite životne sredine. Nove zapadnoevropske regulative će smanjiti njihovu sadašnju konkurentnost za strane investitore, a i zahtijevaće nova budžetska izdvajanja. Ujednačavanje poreske politike je osjetljivo pitanje unutar nove EU. Više poreske stope koje bi trebalo da primjene zemlje srednje i istočne Evrope u skorijoj budućnosti na svoje ekonomije, po nagovoru zapadnih susjeda, sprečavaju i usporavaju ekonomski rast u ovim ekonomijama i mogle bi da se prebace na potrošače, kao i troškovi zajedničke poljoprivredne politike.

Posljedice stvaranja jedinstvenog tržišta neće biti jednake na cijeloj teritoriji Evropske unije. U jednim dijelovima Unije doći će do porasta zaposlenosti svakako, što će istovremno pratiti rast nezaposlenosti u drugim dijelovima. Nemoguće je isključiti pojavu nezaposlenosti u nekim sektorima i regionima. Cilj je da se ostvari što je moguće skladniji razvoj cijele zajednice, i da se premosti jaz koji postoji između pojedinih država i regiona, da bi se ubrzano smanjila zaostalost najnerazvijenijih regiona.

Stoga, imajući u vidu proširenje sa zemljama koje su po stepenu razvijenosti znatno ispod najnerazvijenijih zemalja u Uniji petnaestorice, naredna dekada u Uniji (2005-2015.) biće dekada prilagođavanja i razrješavanja regionalnih problema u Uniji, što će uticati na dalji tempo proširenja Unije sa novim zemljama članicama. Brzina prilagođavanja zavisi će kao i do sada od načina spremnosti za prevazilaženje teškoća koji obje strane ulože.

Strategija daljeg proširenja Evropske unije sa zemljama jugoistočne Evrope (Albanija, Bosna i Hercegovina, Hrvatska, Makedonija, Srbija i Crna Gora) oslanja se na ispunjavanje uslova koji proizilaze iz Sporazuma o stabilizaciji i pridruženju, koji svaka od pomenutih zemalja zaključuje sa unijom. Znači, dinamika proširenja Evropske unije sa ovim zemljama, zavisice

od tempa potpunog integrisanja novih pomenutih deset zemalja članica Evropske unije od 2004. godine.

Očigledno, put do neke vrste Sjedinjenih Evropskih Država, kako su ih zamišljali evropski vizionari - od Viktora Igoa do Vinstona Čerčila ili bližih stvaralaca poput Roberta Šumana, Žana Monea i Žaka Delora, je dug, dosta težak i još uvijek se nastavlja.

DODATAK-B-poglavlje 2

Sektorske politike u EU

- **Zajednička poljoprivredna politika u Evropskoj uniji:**

Industrijske zemlje nastoje da raznim mjerama zaštite svoju poljoprivredu i poljoprivredne proizvođače od inostrane konkurencije, a prije svega carinama, kontingentiranjem uvoza, premijama, regresima itd. Praktično rečeno, obilato se služe agrarnim protekcijom. Agrarni protekcijom naročito sprovode zemlje članice EU i to putem zajedničke carinske tarife, raznih prelevmana i taksu na uvoz i cijelim nizom mjera kojima djeluju na formiranje cijene i sniženje troškova putem raznih bonifikacija poljoprivrednim proizvođačima.

Oko polovine budžeta EU se koristi za svrhe zajedničke poljoprivredne politike i *acquis* za poljoprivredu pokriva oko 40 procenata ukupnog zakonodavstva EU. Norme EU predstavljaju oko 1.000 mjera ciljanih da osiguraju kvalitet proizvoda i postavljanje radnih zahtjeva i standarda na farmama. Ovi procesi uključuju porast broja stoke, rast broja plantaža, isporuku proizvoda kupcima i ostalo, prvenstveno kod farmera u Francuskoj. Oko 160 mjera su osnovni zahtjevi. Primjena mjera zahtijeva uspostavljanje administrativne infrastrukture, uključujući veterinarske agencije i ostale institucije, certifikacije i inspekcije.

Zajednička poljoprivredna politika EU nalazi svoj osnov u Rimskom ugovoru, iz 1957. godine u članu 39. u kojem su definisani **najvažniji ciljevi u poljoprivrednom sektoru**, i to:

- povećanje produktivnosti u poljoprivredi kroz promociju tehnološkog napretka i optimalnim korištenjem faktora proizvodnje;
- obezbjeđenje pristojnog životnog standarda poljoprivrednika putem povećanja dohotka;
- stabilizacija tržišta dovođenjem u sklad ponude i potražnje;

-obezbjeđenje raznovrsne ponude hrane domaćim potrošačima po razumnim cijenama.

Osnovne elemente zajedničke poljoprivredne politike (ZPP) čine:

-ciljana cijena-garantovana minimalna cijena;

-intervencionistička cijena–cijena po kojoj agencije za intervenciju vrše otkup viška poljoprivrednih proizvoda;

-ulazna cijena-minimalna cijena po kojoj neki proizvod može biti uvezen u EU;

-prelevman-taksa koja se naplaćuje na cijenu uvoznih proizvoda kako bi dostigli nivo ulazne cijene;

-refundiranje-kompenzacija koja se plaća izvoznima iz EU u cilju premoštavanja razlika između viših EU cijena i nižih svjetskih cijena.

Postizanje ciljeva postavljenih Rimskim ugovorom vrši se posredstvom četiri metode¹⁸:

-sistem promjenjivih taksi;

-deficitna plaćanja;

-sistem direktnih podsticaja dohotku;

-sistem kvota.

Sistem promjenjivih taksi primjenjuje se za proizvode kao što se žito, šećer, mliječni proizvodi, goveđe i svinjsko meso, stono vino, riblji proizvodi, voće, povrće, jaja i riža. Domaće cijene se uspostavljaju nezavisno od svjetskih cijena, a u slučajevima odstupanja primjenjuju se uvozne cijene (import levy), ili obezbjeđuje povrat novca kroz izvozne takse (export levy). Takse su promjenjive zbog variranja cijena na svjetskom tržištu. **Deficitna plaćanja** predstavljaju podršku na jedinicu proizvoda i baziraju se na cijeni koja je

¹⁸ Dr Hadžiahmetović, A. (2005) *Ekonomija Evrope*. Sarajevo: Ekonomski fakultet Univerziteta, str. 172

zagarantovana unaprijed. Ovim isplatama se pokrivaju razlike između tržišne i zagarantovane cijene. **Direktnim isplatama na dohodak** se pribjegava uticaju na dohodak preko kretanja cijena na tržištu. **Sistem kvota** omogućava ograničavanje ponude uvođenjem granica na rast proizvodnje. Kvotni sistem se primjenjuje u slučajevima značajnijih poljoprivrednih viškova na tržištu koji zbog mehanizma otkupa iziskuju dodatne troškove.

Evropski fond za smjernice i garancije u poljoprivredi (eng. European Agricultural Guidance and Guarantee Fund, **EAGGF**), osnovan je 1964. godine, kao ključni finansijski instrument za provođenje ZPP. Fond se sastoji iz dva dijela:

Odjel (sekcija) za garancije nosi najveći dio Fonda (oko 95%) i finansira intervencije na tržištu, refundiranja izvoza poljoprivrednih proizvoda izvan EU, pomoć u hrani namjenjenu trećim zemljama i eventualne iznose za monetarnu kompenzaciju.

Glavni cilj sektora za garancije jeste da podrži po potrebi cijene glavnih evropskih poljoprivrednih proizvoda kako bi se obezbjedilo održavanje prihoda farmera. Ovo se vrši kroz četiri različita mehanizma, zavisno od toga o kom se proizvodu radi. Ovi mehanizmi zajedno pokrivaju 94% svih poljoprivrednih proizvoda u Evropi, od kojih su preostali prepušteni funkcionisanju slobodnog tržišta.

1. Oko 70% proizvoda (uključujući pšenicu, ječam, raž, kukuruz, pirinač, šećer, mliječne proizvode, govedinu i ovčetinu) uživaju povlaštene cijene, u vidu stalne ili uslovne garancije za cijenu i prodaju. Kada tržišne cijene padnu ispod određenog nivoa i ispune se drugi uslovi, organi koji intervenišu kupuju sve proizvode koji im se nude, skladište ih i na kraju prodaju u skladu sa propisima Unije. Tržište takođe može biti

pomagano fleksibilnijim sredstvima, kao što su pomoć za skladištenje svinjskog mesa, subvencije za destinaciju stolnog vina i pomoć za otkup viška voća i proizvoda od strane proizvodnih organizacija.

2. Oko 21% proizvoda (ostale žitarice, kvalitetna vina, određene vrste voća i povrća, kao i svinjetina, jaja i živina) zaštićeno je samo u mjeri sprječavanja uvoza izvan Unije sa nižim cijenama.
3. Direktna subvencija jedne ili druge vrste se primjenjuje za većinu drugih proizvoda (durum pšenica, maslinovo ulje, uljarice i duvan). U slučaju proizvoda, koje Unija uglavnom uvozi, drže se niske cijene za potrošače pri čemu se garantuje minimalna zarada za farmere. U slučaju uljarica, koje su predmet promjenjivih uvoznih dadžbina, isplate za deficitarne proizvode premošćuju razliku između svjetskih tržišnih cijena i zagantovanih cijena proizvođača.
4. Paušalna pomoć zavisa od broja hektara pod usjevima ili proizvedene količine obuhvata manje od 1% proizvoda (pauk, konoplja, hmelj, duduv svilac, semenje i stočna hrana u prahu).

Odjel za usmjeravanje ima mnogo skromnija sredstva i namjenjena su za finansiranje strukturalnih politika. Nasuprot izdacima za garancije, u okviru ovog odjela predviđeno je sufinansiranje-EU učestvuje po pravilu, sa 25% u troškovima strukturalnih prilagođavanja poljoprivrede u određenoj regiji, a ostatak finansira država (modernizacija, prekvalifikacija, infrastruktura) ili se sredstva koriste po drugom osnovu.

U sistemu garantovanih cijena ministri poljoprivrede EU utvrđuju svake godine cijene i svi su pod pritiskom svojih poljoprivrednih zajednica da cijene utvrde na najvećem mogućem nivou. Kao rezultat toga, stalno se podstiče hiperprodukcija, pri čemu dolazi do ogromnog gomilanja nekih proizvoda (vinska jezera), dok troškovi skladištenja odlaganja dodatno operećuju fond. Najproblematičniji su poljoprivrednici koji proizvode mliječne proizvode, čiji su troškovi 1980. godine apsorbirali 43 % garantnog fonda iako su mliječni proizvodi učestvovali sa manje od 20% u ukupnoj poljoprivrednoj proizvodnji. Žitarice (15,8%) i šećer (10,2%) takođe su apsorbirali neproporcijalno visoke iznose fonda. Od tada se ti proizvodi tretiraju strožije prilikom godišnjeg utvrđivanja cijena i do 2002. godine učešće mliječnih proizvoda je smanjeno na 4,3% a šećera na 3,2%.

Česta su sporenja u sprovođenju ZPP oko plaćanja izvoznih subvencija (poznato pod imenom restitucije ili tkz. refundiranje), kako bi se evropskim proizvođačima omogućilo da budu konkurentni na tržištima svjetskim. Godine 1986. troškovi izvoznih restitucija su iznosili 8.600 miliona ekija skoro 40% ukupnih troškova garantnog fonda, iako je taj iznos do 1994. godine pao na manje od jedne četvrtine.

Dvije su ključne faze obilježile razvoj poljoprivrede-prva do sredine 80-tih godina: poljoprivredni produkcionizam, sa visokim izdvajanjima u cilju modernizacije i industrijalizacije poljoprivrede, i druga od sredine 80 tih pa do danas: postproduktivistička faza, sa integracijom poljoprivrede u šire ekonomske, ruralne i ekološke i druge okvire. Ovo područje karakteriše veoma jako lobiranje zemljoradnika u nekim zemljama članicama i odsustvo reformi, uprkos visokim troškovima zajedničke poljoprivredne politike za potrošače EU, međunarodnih sukoba sa partnerima Svjetske trgovinske organizacije (STO) i potencijalnih budžetskih troškova uvođenja zajedničke poljoprivredne politike u nove članice.

Navedeni ciljevi i elementi i metode ZPP su bili na snazi u EU, uz pokušaje reforme (Mansholtov plan krajem 60tih, Uputstva za evropsku poljoprivredu 1981. godine, 1992. godine, reforma pod pritiskom pregovora o liberalizaciji trgovine u okviru GATTa, naojopsežnija reforma ZPP).

U devedesetim godinama XX vijeka postalo je jasno da se dosadašnji inicijalni model poljoprivredne politike Unije mora transformisati kako bi se prilagodio situaciji drugčijoj od one iz 1960 godine, i odgovorio na izazove budućnosti. Inicijalni model ZPP EU postao je neodrživ i zbog fizičkih parametara (pretjerano osiromašenje poljoprivrednog zemljišta i narušena prirodna sredina) a i zbog finansijskih (budžet Unije je bio preopterećen izdacima za finansiranje poljoprivredne proizvodnje i izdacima za finansiranje prekomjernih zaliha poljoprivredne proizvodnje).

Reformisana strategija poljoprivredne politike nastoji da maksimizuje pozitivna iskustva tridesetogodišnje primjene modela zajedničke poljoprivredne politike i da minimizira odnosno da otkloni nedostatke ovog modela u uslovima suficitarnosti i izmjenjenih okolnosti u pogledu poljoprivrednog sektora u Uniji i svjetskoj privredi. Ovo je bilo sadržano u reformskom paketu Agenda 2000, najradikalnijoj i najširoj reformi ZPP u istoriji zajednice, za provođenje u vremenskom periodu od 2000-2006. godine. Reformski paket se bazirao na sljedećim ciljevima i pravcima zajedničke poljoprivredne politike u EU, koji su na snazi i u njenom današnjem provođenju:

- Obezbjediti potreban broj poljoprivrednog stanovništva koji se dugoročnije vezuje za život u evropskom ruralnom ambijentu (model evropskog sela), s obzirom da je to ključni faktor očuvanja prirodne sredine, održavanja tradicionalnog pejzaža evropskog

sela putem funkcionisanja malih i srednjih poljoprivrednih posjeda (poljorođičnih farmi) i zaštite prirodne sredine od daljeg uništenja. Pored tradicionalne poljoprivredne proizvodnje usmjerene na proizvodnju hrane, reformisana strategija podstiče razvoj proizvodnje sirovina poljoprivrednog porijekla.

- Od poljoprivrednih proizvođača se očekuje da ispune dva važna cilja: a) da proizvedu dovoljne količine hrane i poljoprivrednih proizvoda po razumnim cijenama b) i da upravljaju i čuvaju prirodnu sredinu koristeći manje intenzivne agrotehničke i agrohemijske mjere. Razvoj poljoprivrede u novoj strategiji ne podrazumjeva samo razvoj primarnog poljoprivrednog sektora nego i druge oblike privrednih aktivnosti kojima se pomaže održavanje i čuvanje prirodne okoline a naročito poljoprivrednog zemljišta i time podstiče razvoj ukupne privrede ruralnog područja.
- Spriječiti dalji razvoj poljoprivrede na nebalansiranoj osnovi i nagomilavanje skupih zaliha poljoprivrednih proizvoda i ne primjerene izdatke za finansiranje prekomjernih zaliha poljoprivrednih proizvoda a naročito proizvoda za ishranu. Neophodno je podržati većoj disciplini i kontroli globalno planiranje obima poljoprivredne proizvodnje (bilansiranje potreba), naročito proizvoda za ishranu do stepena neophodnosti da se vrati ravnoteža ponude i tražnje ovih proizvoda u zemljama Unije. To ne znači da Unija ima namjeru da marginalizuje svoje mjesto vodećeg svjetskog uvoznika i mjesto drugog po veličini svjetskog izvoznika poljoprivrednih proizvoda. Naprotiv!
- U periodu koji predstoji podsticati ekstenzivan nasuprot intenzivnom metodu poljoprivredne proizvodnje u cilju: a) postepenog nagomilavanja viškova

poljoprivrednih proizvoda, naročito žita, goveđeg mesa, mliječnih proizvoda, vina i duvana b) obezbjeđivanja proizvodnje visokokvalitetne i biološki zdrav hrane, uz očuvanje prirodne sredine v) obeshrabrivanje poljoprivrednih proizvođača da koriste u poljoprivrednoj proizvodnji metode proizvodnje koje štetno utiču na održavanje i čuvanje zdrave prirodne sredine.

- Poboljšati starosnu i socijalnu strukturu poljoprivrednog stanovništva na selu. Poljoprivredni sektor u Uniji je suočen sa teškim problemom: to su staračka domaćinstva. Preko dva miliona farmera su preko 65 godina starosti, a dva i po miliona su između 55 i 65 godina starosti. Polovina od ovih farmera nema nasljednike na selu. Dva od tri farmera preko 55 godina starosti imaju male posjede-manje od 5 hektara.
- Omogućiti penzionisanje odnosno pravovremeno penzionisanje poljoprivrednika kada dostignu 55 godina života. Višak obradivih površina koji bi se u ovim slučajevima javljao, mogao bi se uz izvjesnu pomoć koristiti kao konzervirajuća rezerva za stvaranje biotampona ili malih prirodnih oaza, ili pošumljavati, što zavisi od lokalnih uslova. Minimalna je obaveza posjednika zemlje da zemlju koriste sa manjim rizikom zagađivanja i uništavanja prirodne sredine. Kroz ove programe se znatno smanjuje korištenje potencijalnih zagađivača inputa (vještačka đubriva, herbicidi, pesticidi)..
- Podsticati promjenu strukture korištenja poljoprivrednog zemljišta, napuštanjem kultivisanja niskokvalitetnih zemljišta i podvrći ih drugoj namjeni. S obzirom da Unija ima ogromne deficite u drvetu i proizvodnji drveta, pitanje pošumljavanja manje plodnih zemljišta i zemljišta sa niskim prinosima je jedno od prioritarnih pitanja u

strategiji poljoprivrednog razvoja Unije. Poljoprivredni proizvođači koji na ovaj način budu pretrpjeli smanjenje dohotka, oštećeniće se po modelu poljoprivredne politike Unije.

- Institucionalne cijene i zajednička organizacija tržišta su izmjenjeni ali ne i napušteni. Napušta se model poljoprivredne politike koji vezuje podršku razvoju poljoprivrede (mehanizam maksimalno garantovanih količina) sa proizvodnim vrijedostima.

Pored ovih aktuelnih pravaca zajedničke poljoprivredne politike u EU, brojni su izazovi sa kojima će se EU suočiti u 2006. godini. Dio njih se veže za prošireno tržište novih deset članica EU, troškove proširenja, unutrašnja kretanja u EU, budžetsko planiranje, krize izazvane strogim zahtjevima potrošača vezanim za bolesti (kravlje ludilo, GMO, trovanje pilića). Da bi osigurala sprovođenje zajedničke poljoprivredne politike EU je izglasala dodatnu snagu koja će zaštititi unutrašnje tržište tekućih članica protiv poljoprivrednih proizvoda, iz zemalja srednje i istočne Evrope, tri godine nakon pristupanja. Ova snaga je uvedena da bi garantovala sigurnost kretanja poljoprivrednih proizvoda unutar jedinstvenog tržišta, ali istovremeno predstavlja ograničenje za proizvode iz istočnih zemalja.

Obećanja EU da će pomjeriti kvote i tarife na poljoprivredne izvoze iz zemalja srednje i istočne Evrope, nisu nikada konkretizovana. Interesantna promjena će nastati u 2006. godini, kada se bude diskutovalo o budžetu Unije za narednih sedam godina. Sa te tačke, zemlje srednje i istočne Evrope mogu pokrenuti ukidanje zajedničke poljoprivredne politike i zahtijevati njenu stvarnu reformu. Jednakost u povlasticama će biti dug put. Zbog sporog rasta glavnih ekonomija EU, budžet EU ne raste mnogo više. Zemlje srednje i istočne Evrope mogu

inicirati buduću raspodjelu sredstava zajedničke poljoprivredne politike unaprijed i obezbijediti više novca za svoje zemljoradnike, samo ako ostale zemlje EU troše manje.

- **Industrijska politika Evropske unije:**

Konkurentnost jedne zemlje i njezinih proizvoda i usluga u modernim vremenima nije bazirana samo na naslijeđenim dobrima. Komparativne prednosti jedne zemlje i tržišne nesavršenosti mogu biti izoštrene putem mjera industrijske politike. Izazov je i umjetnost uspostaviti sklad i izabrati najbolje karakteristike između pristupa u kome je sve prepušteno tržištu i pristupa sa previše intervencija.

Prvi pokušaj da se uspostavi industrijska politika u EU datira još od 70. godina. Naime, 1970. godine EU je usvojila Memorandum o industrijskoj politici (tkz. Cologna report), koji je imao za cilj da izoštri EU strukturnu politiku i definiše prioritete za akciju. Nadalje, 1973. godine EU je usvojila i Memorandum o programima tehnološke i industrijske politike (tkz. Spinelli report), koji je imao osnovnu ulogu da poboljša razmjenu informacija, koordinaciju nacionalnih politika koje su podsticale istraživanje i razvoj, zajedničke projekte istraživanja i razvoja, te eliminaciju nacionalnih tehničkih barijera. Međutim, zbog naftne krize 1973. godine zemlje su bile nešto manje zainteresovane za zajedničku saradnju. Program kompletiranja unutrašnjeg tržišta (tkz. Cockfield izvještaj) usvojen 1985. godine predstavlja značajan korak za eliminaciju netarifnih barijera za trgovinu i konkurenciju. Ovaj program je imao plan implementacije 282 zakonska prijedloga do 1992. godine i predstavlja osnovu za program 1992. godine. 1987. godine usvojen je i Jedinstven evropski sporazum, koji predstavlja osnovu za dalji razvoj zajedničke industrijske politike u EU. 1989. godine uslijedio je Statut Evropskih kompanija koji ima za cilj da eliminiše trenutne nacionalne

poreske sisteme za preduzeća iz EU. Glavna ideja vodilja je proizišla iz prakse koja kaže da je poslovanje jednostavnije ako preduzeće posluje u istom zakonskom okruženju. Dokument Industrijska politika u otvorenom i konkurentskom okruženju (tkz. Bangemann Komunikacija) ima za cilj da se industrijska politika uskladi sa drugim zajedničkim politikama, te da teškoće među industrijama i regionima budu rješavane mjerama horizontalne politike. Program jedinstveno unutrašnje tržište potvrđuje dalju odlučnost EU da igra aktivnu ulogu u kreiranju zajedničke industrijske politike zemalja članica EU. I na kraju, na Lisabonskoj konferenciji 2000. godine, EU je postavila ambiciozan cilj, "da postane najkonkurentnija i najdinamičnija ekonomija bazirana na znanju u svijetu, sposobna da održi ekonomski rast, poveća zaposlenost i osigura veći stepen ekonomske jednakosti". Ovaj cilj ima za posljedicu da danas u EU industrijsku politiku čine čitav niz obavezujućih mjera i propisa. Pored toga postoje i ostale mjere kao što su brojne smjernice, saopštenja, rezolucije, radni dokumenti, izvještaji i zaključci sa radnih grupa, sjednice i konferencije, te velik broj mjera i dokumenata, koje se odnose na specifične sektore (npr. industrijska saradnja, politika promocije kvaliteta, okolina i industrija, pojedini industrijski sektori, sektori inovacija, sektor malih srednjih preduzeća).

Dva glavna područja u kojima EU i dalje igra aktivnu industrijsku politiku su kontrola državne pomoći i podrška istraživanju i razvoju.

- Danas, tri vrste državne pomoći su smatrane kao kompatibilne sa idejom stvaranja zajedničkog tržišta: horizontalna pomoć na nivou EU (npr. pomoć SME, zaštiti životne sredine, zapošljavanju i obuci), regionalna pomoć i sektorska pomoć. Državna pomoć postepeno opada u zemljama članicama EU (sa 3% GDP na 1% u prosjeku). To je dijelom rezultat potrebe da zemlje članice postignu Mاستriške kriterije monetarne unije, a dijelom

zbog shvatanja da javno upravljanje najčešće ne ostvaruje zadate ciljeve. Izuzetak je državna pomoć za regionalne ciljeve koja je porasla. Razlozi za ovo se mogu tražiti u regionalnoj politici EU koja ima za cilj promociju socijalne i ekonomske kohezije unutar Unije. Programi podrške sektorima također su u opadanju. Iako je državna pomoć još uvijek na raspolaganju industrijama sa određenim problemima (tkz. Sunset industrije) ona je postepeno u opadanju. Zaključujemo da je državna pomoć postepeno stavljena pod kontrolu i iako je državama teško da se odreknu tog instrumenta politike. Pitanje je da li je to rezultat poboljšanja ekonomskih prilika ili je državna pomoć u zemljama članicama zamjenjena javnom potrošnjom na nivou zajednice.

- Kada je EU uočila da je sve veći jaz između nje i SAD i Japana, kada su u pitanju naučna i tehnološka otkrića, počeli su se upotrebljavati instrumenti industrijske politike po pitanju istraživanja i razvoja koje je EU definisala kroz sljedeće mjere:

- podsticala je sporazume između firmi (čak i velikih) čija isključiva namjera jeste razvoj zajedničkih istraživanja i tehnološkog napretka, s tim da saradnja ostane na predkonkurentnoj osnovi (tj. da se ne primjenjuje na stvarnu proizvodnju) i uz uslov da rezultati istraživanja budu slobodno na raspolaganju članovima konzorcijuma, a da se trećim licima daju na bazi licence. Dajući svim firmama i malim i velikim pravo na određeno odstupanje od antimonopolskih pravila u smislu da se dozvole dugoročni sporazumi o istraživanju, u stvari se ne daje prednost određenoj firmi ili sektoru.

- od 1984. godine EU je uvela i subvencije za istraživanje i tehnološki napredak. EU je shvatila da nije potrebno podsticati samo industrije na zalasku već i sve više perspektivne industrije.

▪ Energetska politika u Evropskoj uniji

Razvoj energetskeg tržišta, organizacija i vlasnički odnosi nisu se niti u jednoj zemlji EU razvijali po unaprijed određenim jedinstvenim pravilima. Veći stupanj ujednačenosti ostvaren je samo na tehničkom nivou i u onim elementima u kojima je bila nužna standardizacija u proizvodnji opreme. Za sve ostalo, od ekonomskih odnosa do zakonodavstva i vlasničkih odnosa, postoje specifična nacionalna rješenja i takva rješenja će postojati i u budućnosti. Naravno, sve zemlje Evropske unije preuzele su obaveze promjene odnosa u energetskeg sektoru prema dogovorenim zajedničkim standardima i pravilima (Direktive Evropske unije), ali u okviru mogućih nacionalnih rješenja.

Reforma elektroenergetskog sektora-

Elektroenergetski sektor je sve donedavno smatran prirodnim monopolom. Krajnji potražac nije imao mogućnost izbora dobavljača, niti pojedinih usluga. Reforma elektroenergetskog sektora započinje 1997. godine stupanjem na snagu dokumenta pod nazivom Direktiva EU (EC 96/92) za liberalizaciju elektroenergetskog tržišta zemalja članica EU.

Direktiva EU (EC 96/92) utvrđuje minimum zahtjeva za otvaranje elektroenergetskog tržišta svih zemalja članica Evropske unije. Vezano uz konkurenciju i otvaranje elektroenergetskog tržišta, odredbama Direktive razmatraju se sljedeća područja i to:

- proizvodnja električne energije;
- pristup mreži/sistemu;
- razdvajanje djelatnosti i transparentnosti računa;
- otvaranje tržišta.

Proizvodnja: zemlje članice mogu nove kapacitete graditi na dva načina i to autorizacijom (odobrenjem) i tenderingom (konkursom). Većina zemalja članica se odlučila za autorizaciju, što znači da se otvara tržište u proizvodnji električne energije za sve subjekte koji udovolje zahtjevima za dobijanje dozvole za izgradnju elektrane.

Pristup mreži/sistemu: kako bi se omogućio protok energije kroz mrežu od proizvođača do potrošača, od operatera mreže se zahtjeva omogućavanje pristupa mreži na nediskriminirajući način svima onima koji udovoljavaju tehničkim zahtjevima pristupa. Tarife za pristup mreži mogu biti regulirane ili pregovorne. Većini zemalja se opredjelila za regulirani način što znači da regulator nadzire poštovanje tarifa koje su unaprijed definisane i javno objavljene.

Razdvajanje djelatnosti i transparentnosti računa: u vertikalno integrisanim elektroprivrednim preduzećima postoji mogućnost da operater mreže favorizuje vlastite elektrane koje nude energiju u mrežu na račun drugih proizvođača. Da bi se to izbjeglo rješenje je u nezavisnom operateru mreže (sistema), čime se ujedno sprječava protok povjerljivih informacija od operatera do elektrane.

Otvaranje tržišta: granica otvaranja tržišta se od stupanja na snagu Direktive pa sve do danas, znatno smanjila. Više je zemalja (Velika Britanija, Norveška, Švedska, Finska) potpuno otvorilo svoja tržišta.

Reforma gasnog sektora u EU-

Reforma evropskog gasnog sektora započinje donošenjem direktive EU o liberalizaciji gasnog tržišta (EC 98/30) zemalja članica EU: Direktiva EU za gas je na snazi od 1998. godine.

Zemlje članice EU su bile u obavezi uklopiti odrednice Direktive u nacionalna zakonodavstva do 10.08.2000. godine.

Direktiva EC 98/30 utvrđuje minimum zahtjeva za otvaranje gasnog tržišta svih zemalja članica Evropske unije. Vezano uz konkurenciju i otvaranje gasnog tržišta, odredbama Direktive se razmatraju osnovna područja i to:

- pristup transportnom sistemu;
- razdvajanje djelatnosti i transparentnosti računa;
- otvaranje tržišta;
- skladištenje;
- regulator.

Pristup transportnom sistemu: Direktiva pruža mogućnost izbora zemalja članica između reguliranog i pregovornog pristupa mreži, a moguće je koristiti i kombinovani pristup. Regulirani pristup znači da su zemlje u obavezi izračunati i javno objaviti tarife za korištenje mreže i za pristup mreži. Pri tome je uloga regulatora izvršiti proračun ovih tarifa, objaviti ih i nadzirati njihovu primjenu. Većina zemalja se opredjelila za regulirani pristup, a Njemačka i Austrija za pregovorni pristup mreži. Obaveza regulatora u slučaju pregovornog pristupa mreži bila bi objavljivanje gornje granice tarife koja se prepuručuje za sudionike u sektoru.

Razdvajanje djelatnosti i transparentnosti računa: Integrisana preduzeća koja se bave gasnom djelatnošću trebaju voditi odvojene račune za transport, distribuciju i skladištenje prirodnog gasa i tamo gdje je to prikladno konsolidirane računovodstven izvještaje za negasne aktivnosti. Posebno će se voditi računa o transparentnosti troškova. Tako su se neke zemlje članice EU odlučile za odvajanje transporta od snabjedavanja gasom kao komercijalne djelatnosti unutar vertikalno integrisanih kompanija (Austrija, Italija, Španija, Holandija,

Velika Britanija i Irska). U zemljama koje su zadržale djelatnost transporta i snabdjevanje gasom u jednoj kompaniji, zadatak Regulatora je nadzor nad ponašanjem Operatora transportnog sistema kako bi se osigurao nediskriminirajući pristup mreži subjektima u sektorima koji zatraže pristup sistemu/mreži.

Otvaranje tržišta: prag za otvaranje tržišta u početku je bila potrošnja preko 25 miliona m³ godišnje, ovaj prag je s vremenom smanjuje, tako da on danas iznosi 15 miliona m³ gasa godišnje (do 2003. godine). Tako su V. Britanija i Njemačka potpuno otvorile svoja tržišta, dok Austrija, Belgija, Italija, Holadnija, Španija i Švedska planiraju potpuno otvaranje svojih tržišta u sljedećih nekoliko godina.

Skladištenje: Pristup skladištu treće strane zavisi od preduzeća do preduzeća.

Regulator: Većina zemalja se odlučila za regulatora koji će biti nadležan za električnu i gasnu energiju i gas (Belgija, Danska, Finska, Francuska, Grčka, Italija, Španija, Velika Britanija). Njemačka nema regulatora za gas, ali u slučajevima žalbi oslanja se na Tijelo za zaštitu tržišne konkurencije.

Aktuelne EU inicijative usmjerene su na obezbjeđenje sigurnosti nabavke energenata i to promovisanjem međunarodne energetske trgovine i investiranja u cilju jačanja međunarodnih energetskih veza, omogućavanjem dotoka unutrašnjeg investiranja energetskim proizvođačima i omogućavanja sigurnog snabjevanja robama i investicijama, od kojih bi korist imali i proizvođači i potrošači energije. Istraživački program, koji je u toku, predviđa sljedeće:

-razvoj programa za zaštitu životne okoline;

- ulaganja u proizvodnju električne energije;
- investicije u sektore za preradu nafte;
- bolje rukovođenje transportom;
- efikasnije infrastrukture;
- razvoj programa solarne i drugih oblika energije.

Kada je riječ o saradnji sa novih deset članica EU, i budućim članicama EU u narednom periodu biti će potrebno:

- implementirati EU direktive;
- ojačati sistem prenosnih operatora;
- obezbjediti efikasniju koordinaciju sistem kroz Evropski centar za tehničku koordinaciju evropskog prenosnog sistema i prekogranične trgovine;
- promovisati prenosni sistem i generisati investicije kroz stabilno regulatorno okruženje i poreskim olakšicama;
- upravljati tražnjom, eliminisati distorziju cijena i promovisati programe efikasnosti;
- koordinirati standardizaciju i sigurnost nacionalnih prenosnih sistema i harmonizovati tehnička i administrativna pravila za interkonektore;
- revidirati smjernice EU za Transevropsku mrežu u cilju bolje integracije evropskih zemalja u evropsko energetska tržište.¹⁹

- **Regionalna politika EU:**

Regionalna politika je jedna od najznačajnijih politika EU i politika regionalnog razvoja u Evropi datira od II svjetskog rata. Usklađen razvoj svih regija u EU je nužnost i pretpostavka

¹⁹ Dr Hadžiahmetović, A. (2005) *Ekonomija Evrope*. Sarajevo: Ekonomski fakultet Univerziteta, str. 198-199

za skladan razvoj cjelokupne EU. Svaka zemlja članica EU prije svega vlastitom nacionalnom politikom rješava regionalne probleme, unapređenjem svoje infrastrukture sa finansijskom podrškom investitora, kreatora novih zapošljavanja. Evropska regionalna politika usaglašava nacionalne regionalne politike skladno orijentaciji i fiksiranim određenim načelima, radi uklanjanja prekomjerne pomoći između zemalja članica. Usaglašava različite politike i finansijske instrumente EU, davajući im regionalnu dimenziju i povećavajući svoj uticaj tako na regije kojima su te pomoći najpotrebnije.

Sredstva za sprovođenje regionalne politike se najčešće usmjeravaju u administrativne podsticaje i kontrolu regionalnog razvoja s jedne, i direktne investicije u proizvodnju i infrastrukturu s druge strane. Izvori ovih sredstava podrazumjevaju pojedinačno ili kombinovano povoljnije kreditiranje, oslobađanje od plaćanja poreza, stimulacije za snižavanje troškova rada i socijalnog osiguranja, snižavanje troškova energije i javnog prevoza, besplatne lokacije, podsticaje mobilnosti rada, participacije u investicijama i slično.²⁰ Znači, glavni cilj regionalne politike EU je smanjenje postojećeg regionalnog dispariteta i sprječavanje novih regionalnih neravnoteža prenosom zajedničkih potencijala EU prema regijama s ekonomskim problemima.

Akcije regionalne politike u EU u vezi sa prijemom novih članica imaju za cilj smanjenje razlika između novih članica i prosjeka zajednice EU, i smanjenje sve većih unutrašnjih razlika unutar ovih novih budućih članica EU. Buduće članice EU pretenduju na sredstva iz EU fondova za razvoj svojih regija, koje imaju velike potrebe za razvojem infrastrukture, uključujući zaštitu životne sredine, sektor proizvodnje i ljudske resurse. Zato se izrađuju

²⁰ Dr Hadžiahmetović, A. (2005) *Ekonomija Evrope*. Sarajevo: Ekonomski fakultet univerziteta, str. 172

cjelovite strategije regionalnog i socijalnog razvoja, na osnovu kojih se kasnije povlače sredstva EU fondova za projekte.

Primjeri Irske, Španije, Portugala, Grčke govore o tome da su se ove zemlje krajem 80 godina i početkom 90 godine značajno razvile pristupanjem u EU zahvaljujući sredstvima iz regionalnih fondova, koje su usmjeravali u infrastrukturne projekte, razvoj preduzetništva i ono što je posebno značajno razvoj ljudskih resursa. Međutim, istovremeno postoji zabrinutost za rast budućih regionalnih neravnoteža unutar nove proširene EU od 25 članica, gdje je većina novih zemalja srednje i istočne Evrope ispod prosjeka EU, jer sada sredstva regionalnih fondova EU nisu dovoljna da pokriju sve ove regionalne razlike budući da rast GDP prosjeka EU ne prati adekvatno ovo proširenje.

DODATAK C-poglavlje 3

▪ Pregled dosadašnjih odnosa Bosne i Hercegovine i Evropske unije

Ključni događaji u odnosima Evropske unije i Bosne i Hercegovine do sada su²¹:

Tabela broj 3.1. Ključni odnosi Bosne i Hercegovine sa Evropskom unijom

Godina	Odnos EU i BiH
1995, 1996, 1997, 1998 i 1999. godina	Evropska komisija zajedno sa Svjetskom bankom organizuje pet donatorskih konferencija za obnovu Bosne i Hercegovine na kojima je za BiH usmjereno oko 9 milijardi KM pomoći. Cjelokupan iznos namijenjenih sredstava do sada nije realizovan. Pomoć EU za Bosnu i Hercegovinu sada se odvija kroz program CARDS-a (Community Assistance for Reconstruction, Development and Stabilization), koji se prvenstveno odnosi na stabilizaciju, učvršćivanje demokratije, ekonomsku reformu i regionalnu saradnju.
1997.	Savjet ministara EU u okviru regionalnog pristupa uspostavlja političke i ekonomske uslove za razvoj bilateralnih odnosa sa Bosnom i Hercegovinom, posebno na polju trgovine, finansijske pomoći i ekonomske saradnje. BiH se omogućava korištenje autonomnih trgovinskih preferencijala.
1998.	Deklaracija Evropske unije naglašava budućnost BiH u okviru Evropske unije i postavlja okvire bliže saradnje. Osniva se Konsultativna radna grupa EU/BiH (Consultative Task Force - CTF) kao zajedničko tijelo EU i BiH u smislu savjetodavne pomoći u oblasti administracije, zakonskih okvira i politike.
1999.	Stvaranje procesa stabilizacije i pridruženja sa ciljem stabilizacije zemalja zapadnog Balkana (Bosna i Hercegovina, Hrvatska, Srbija i Crna Gora, Makedonija, Albanija). Ovim procesom Evropska unija se obavezuje na jače inicijative u regionu, ali i na veće zahtjeve od ovih zemalja u političkom i ekonomskom razvoju i regionalnoj saradnji.
2000.	Objavljanje Mape puta Evropske unije za BiH (Road map) sa predstavljenih 16 ključnih koraka koje BiH treba da preduzme u kratkom vremenskom roku prije izrade Studije izvodljivosti za otvaranje pregovora o Sporazumu o stabilizaciji i pridruženju EU. U ovoj godini je izvršeno proširenje bescarinskog pristupa na tržište EU za proizvode sa porijeklom iz BiH. Deklaracija sa Samita u Zagrebu, koja potencira jačanje međusobne saradnje EU i pet zemalja zapadnog Balkana. Ove zemlje su se obavezale da će u narednih deset godina napraviti zonu slobodne trgovine, a za BiH je juni 2001. godine naveden kao rok za ispunjavanje smjernica EU zacrtanih u Mapi puta.
Prva polovina 2003.	Seminari u Atini i Solunu su potvrdili da su BiH i njeni susjedi potencijalni članovi za prijem u EU, s tim, što je sastanak u Solunu, praktično, za zapadni Balkan, razradio korištenje nekih od instrumenata koji su se pokazali djelotvornim u nekim zemljama srednje i istočne Evrope.
Druga polovina 2003.	BiH je pripremila odgovore na 346 pitanja EU koja se većinom odnose na slobodu kretanja ljudi, robe, usluga i kapitala. Pitanja su poslužila kao priprema za posjetu stručnjaka EU iz oblasti pravosuđa, unutrašnjih i spoljnih poslova koji su razgovarali sa domaćim stručnjacima. Nakon ovoga EU je pripremila konačno mišljenje o BiH sa cjelovitom analizom postojećeg stanja. Evropska komisija je završila Studiju izvodljivosti u vezi sa otvaranjem pregovora o Sporazumu o stabilizaciji i pridruženju. Studija definiše mjere koje BiH mora ispuniti u narednom periodu, kako bi je Komisija preporučila Savjetu za otpočinjanje pregovora za Sporazum o stabilizaciji i pridruženju. Na ekonomskom polju ona se kreću od carinske i poreske reforme, budžetskih pitanja, razvoja jedinstvenog bh. ekonomskog prostora, te sadrže trgovinsku politiku.
Prva polovina 2005.	Na 6. sastanku CTFa u maju mjesecu 2005. godine, zaključeno je da je BiH ispunila većinu od 18 uslova iz Studije izvodljivosti, koja treba da omoguće otvaranje procesa pregovaranja sa EU o zaključenju Sporazuma o stabilizaciji i pridruženju. Preostala dva pitanja, za koje je potrebno obezbjediti saglasnost domaćih autoriteta na putu prema EU su reforma policijskih snaga u BiH i Zakon o javnom RTV servisu. U toku su razgovori unutar institucija BiH o specifičnostima rješavanja ovih pitanja. Razgovori treba da omoguće iznalaženje prihvatljivih rješenja za BiH za ove reforme prema EU standardima, koje će omogućiti ukoliko se postigne dogovor otvaranje pregovora sa EU o Sporazumu o stabilizaciji i pridruženju do kraja ove godine.
Druga polovina 2005. godine	Otpočeli pregovori između BiH i EU o zaključenju Sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju

²¹ Vlada Republike Srpske, Ministarstvo za ekonomske odnose i koordinaciju (2003) *Informacija o odnosima sa Evropskom unijom.*, str 2.

LITERATURA

knjige (literatura na engleskom i domaćem jeziku)

- Barro, R. and Grilli, V. (1994) *European Macroeconomics*. London: The Macmillan Press Ltd.
- Harris, N. (1999) *European Bussiness*. London: The Macmillan Press Ltd
- Oliver, P. (2004) *Writing Your Thesis*. London and New Delhi: Sage Publications
- Samuelson, A. P. i Nordhaus D.W. (petnaesto izdanje) *Ekonomija*. Zagreb: Mate, d.o.o.
- Stiglitz, J. and Driffill, J. (2000) *Economics*. New York and London: W.W. Norton & Company Ltd.
- Tang, H. (2000) *Winners and Losers of EU Integration Policy Issues for Central and Eastern Europe*. Washington, D.C.: The World Bank,, Bertelsmann Stiftung
- Dr Acin, Đ. (2004) *Međunarodni ekonomski odnosi*. Novi Sad: Pigmalion
- Dr Kovačević, M. (2002) *Međunarodna trgovina*. Beograd: Ekonomski fakultet
- Dr Stojanov, D. (2000) *Međunarodne finansije u globalnoj ekonomiji*. Sarajevo: Ekonomski fakultet univerziteta
- Dr Hadžiahmetović, A. (2005) *Ekonomija Evrope*. Sarajevo: Ekonomski fakultet univerziteta
- Dr Špirić, N. i Vukmirica V. (2005) *Ekonomska i monetarna integracije Evrope*. Banja Luka: Ekonomski fakultet
- Dr Bodiroža, M. (2005) *Evropska unija, od Rima 1957. do Rima 2004*. Banja Luka: Glas Srpski
- Mr Vilendrečić, S. (2005) *Napuštanje sistema valutnog odbora u tranzicionim ekonomijama*. I. Sarajevo: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva
- Kandžija, V. (2003) *Gospodarski sustav Europske Unije*. Rijeka: Ekonomski fakultet Sveučilišta
- Petrović, M. i Majstorović, S. i Ateljević, V. i Lukić, N. i Gvozdrenović, G. (2004) *Bukvar evropskih integracija*. Beograd: Vlada Republike Srbije, Ministarstvo za ekonomske veze sa inostranstvom, Sektor za evropske integracije
- Pitić, G. (1999) *Eurotranzicija*. Beograd: Ekonomski institut
- Smajić, Z. (1997) *Evropska unija i zemlje bivše Jugoslavije*. Sarajevo: Grafičko-izdavačka kuća d.d.
- Smajić, Z. (2004) *Evropska unija za svakoga*. Sarajevo: Grafičko-izdavačka kuća d.d.

Zbornici i dokumenta (literatura na engleskom i domaćem jeziku)

- A.M. Lejour, RA. de Mocij and R. Natus (2001) *EU enlargement: Economic Implications for countries and industries.*
- Centre for European Policy Studies (April 2004) *Enlargement A Process rather than a point in time.* CEPS POLICY BRIEF NO: 51. (online) available: <http://www.shop.ceps.be>
- Dent M.Christopher, (1997) *The European Economy, The global context.* London
- European Commission, Directorate-General for Press and Communication, (2001) *The European Union, Still enlarging*
- European Commission, Eurostat, (2000) *A Community of Fifteen: key figures* European Commission, External Relations General Directorate, *Bosnia and Herzegovina, Country Strategy Paper 2002-2006*
- European Economy, European Commission; Directorate-General for economic and financial affairs, Occasional Papers, N5 (2004) *The Western Balkan in Transition.* (online)
- Integration Office DFA/DEA (July 2003) *EU enlargement : frequently asked questions.* (online) available: http://www.europa.admin.ch/eu/info_mat/dossiers/e/erweiterung_faq.htm
- Svjetska banka, Jedinica za smanjenje siromaštva i ekonomsko upravljenje Region Evrope i centralne Azije, Bosna i Hercegovina, Ekonomski memorandum za zemlju, (maj 2005) *Izveštaj broj 29500-BA.* str. 6 (online) available: <http://worldbank.ba>
- The Stabilisation and Association Process for South East Europe, Second Annual Report, Report from the European Commission, Brussels; (26.03.2003.) COM (2003) 193 final
- Tupy L. Marian, (2003) *Policy Analysis, EU Enlargement, Costs, Benefits, and Strategies for Central and Eastern European Countries.* Washington D.C.:Cato Institute(online) available: <http://www.cato.org/pubs/pas/pa489.pdf>
- Vlada Republike Srpske, Ministarstvo za ekonomske odnose i koordinaciju (2003) *Informacija o odnosima sa Evropskom unijom.*
- Lopandić, D. (2004) "Na pragu novog leta", *Članak na internet adresi Evropskog pokreta u Srbiji,* (online) available: <http://www.emins.org/press/clanci/041229-epus-d-lopandic.pdf>
- Lopandić, D. i Bajić, V. (2003) *Zbornik radova, Srbija i Crna Gora na putu ka Evropskoj uniji, Evropski pokret u Srbiji.* Beograd

- Savjet ministara BiH, Direkcija za evorpske integracije, (2003) *Proces stabilizacije i pridruženja-Studija izvodljivosti (odgovori na 365 pitanja od EU upućena BiH)*. Sarajevo
- Savjet ministara BiH sa entitetskim vladama, (2003) *Srednjoročna razvojna strategija BiH--PRSP (2004-2007)*. Sarajevo
- Spoljnotrgovinska komora BiH (avgust 2005) Pregled ostvarene spoljnotrgovinske razmjene za BiH za 2004. godinu i 1-11. mjeseci 2005. godine

Curriculum Vitae

Nataša Zrilić

Lične Informacije

Rodjena 1973. godine, Zenica, Bosna i Hercegovina, osnovno i srednje obrazovanje završeno u Banja Luci;

Obrazovanje

2005. godine stečeno zvanje magistra nauka na Međunarodnom postdiplomskom studiju iz oblasti tranzicije i rekonstrukcije, magistarski rad na temu:
Bosna i Hercegovina i evropske ekonomske integracije

organizator: Univerzitet u Banja Luci u saradnji sa Londonskom školom ekonomije, Univerzitetom iz Saseksa i Univerzitetom u Bolonji (TEMPUS program);

1997. godine stečeno zvanje diplomiranog ekonomiste na Ekonomskom fakultetu u Banja Luci, smjer: poslovna ekonomija;

1992. godine završena Srednja elektrotehnička škola "Nikola Tesla" u Banja Luci, smjer: tehničar elektronike;

Radno Iskustvo

mart 2005.-februar 2005. godine Vlada Republike Srpske
Kabinet Predsjednika Vlade Republike Srpske
Savjetnik za evropske integracije i saradnju sa
međunarodnim organizacijama

oktobar 2004.-..... Fakultet za poslovni inženjering i menadžment, Banja Luka
Asistent na predmetu: Globalna ekonomija,

april 1998-mart 2005. godine Vlada Republike Srpske,
Ministarstvo za ekonomske odnose i koordinaciju,
Resor za regionalnu saradnju i evropske integracije,

Neke od dosadašnjih prof. aktivnosti

januar 2005. godine-.... član Koordinacionog tima za praćenje poslova iz oblasti evropskih integracija u ime institucija Republike Srpske;

juli-decembar 2005. godine...član radnog tima za izradu Ekonomske politike RS za 2006.

mart 2002- septembar 2004. godine član koordinacionog tima ispred Republike Srpske za izradu Strategije za borbu protiv siromaštva u BiH-
Razvojna strategija BiH;

juni 2002.-juli 2004. godine revizor kvaliteta na IDA projektu Svjetske banke-obrazovanje;

januar 2000.-januar 2002. godine član Upravnog odbora ispred Vlade RS na Projektu za jednakost i ravnopravnost polova;

jun 2001.-novembar 2001. godine član radnog tima ministarstva na razvojnom projektu malih i srednjih preduzeća sa Vladom Švajcarske, SDC;

april 1998.-april 2002. godine Vladin službenik Kancelarije za koordinaciju međunarodne pomoći i razvoj-ACDU, podržane od strane UNDP-a;

Jezici

srpski (maternji), engleski jezik (jako dobro), grčki jezik (pasivno),

Stručni radovi

- januar 2003: *Međunarodni ekonomski odnosi u uslovima globalizacije i uticaj procesa globalizacije na BiH (Republiku Srpsku),*
- oktobar 2002: *Privatizacija u Republici Srpskoj,*
- avgust 2002: *Zapošljavanje i socijalna politika u Evropskoj Uniji,*
- juli 2002: *Tranzicioni proces u Bosni i Hercegovini,*
- april 2002: *Ekonomski značaj EU i buduće priključenje BiH u EU (prednosti i nedostaci),*
- februar 2002: *Preduzeće u Evropskoj Uniji,*
- decembar 2001: *Uloga Vlade u razvoju malih i srednjih preduzeća u RS (BiH) sa osvrtom na iskustvo ostalih zemalja u tranziciji,*
- maj 2001: *Obnova i rekonstrukcija Bosna i Hercegovina (Republika Srpska),*
- januar 2001: *Sporazum o stabilizaciji i pridruženje između EU i BiH-studija izvodljivosti*

Obuke

07.-06.2004.-26.06.2004. *Pitanje razvoja biznisa za žene lidere u biznisu*
organizator: Vlada SAD, United States Department of State,
SAD, Vašington, Grinsboro, Sietl, Kansas Siti, Nju Orleans

04.-09.2000.-16.09.2000 *Ljetna škola o tranziciji u postkomunističkim zemljama*
i evropskim integracionim procesima,
organizator: Univerzitet u Bolonji, Červia, Republika Italija;

15.02.1999.-16.03.1999. *Business Management for Bosnia and Herzegovina;*
organizator: Vlada Japana, Tokio, Osaka, Japan;

14.02.1998.-06.03.1998. *Implementacija projekata i konflikt menadžment,*
organizator: Svjetska banka i Austrijski centar za mir i konflikt rezolucije,
Stadtschlaining, Burg, Austrija;

Nagrade

*1988 Diploma "Mitar Trifunović Učo";
25.04.1996 nagrada za učešće na I Jugoslovenskom takmičenju u menadžmenta;*